

Vukovar u Domovinskom ratu

Jurkin, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:527368>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za nastavničke studije u Gospiću

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij u Gospiću

Iva Jurkin

Vukovar u Domovinskom ratu

Diplomski rad

Gospić, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij
Učiteljski studij u Gospiću

Vukovar u Domovinskom ratu

Diplomski rad

Student/ica:

Iva Jurkin

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Ante Delić

Gospić, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Iva Jurkin**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom „**Vukovar u Domovinskom ratu**” rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Nijedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da nijedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Gospić, 8. srpnja 2024.

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad govori o stradanju Vukovara u Domovinskom ratu. Bitka za Vukovar smatra se najkrvavijom bitkom u Domovinskom ratu, pa se tako i sam grad Vukovar smatra gradom heroja. Bitka za Vukovar trajala je 87 dana, sve do pada Vukovara, 18. studenoga 1991. godine. Opisuje se događaj koji je prethodio bitci za Vukovar, ubijanje policajaca u Borovu Selu. Prikazuje se detaljan opis bitke od početka do samoga kraja, rad vukovarske bolnice, događaji na Ovčari i Sajmištu dok se u drugom dijelu donose intervjui i vrijedna svjedočanstva istaknutih sudionika tih događaja – Sadikom Biluš i Brankom Borkovićem.

KLJUČNE RIJEČI: Vukovar, Domovinski rat, Sadika Biluš, Branko Borković

SAŽETAK NA ENGLESKOM JEZIKU

This master's thesis discusses the tribulations of the city of Vukovar in the Homeland War. The battle for Vukovar is considered to be the bloodiest battle the Homeland War, so the city of Vukovar itself is considered the city of heroes. The Battle of Vukovar lasted 87 days, until the fall of Vukovar on November 18, 1991. The murder of the police officer in Borovo Selo, the event that preceded the Battle of Vukovar, is described. A detailed account of the battle is given from the beginning to the very end, including the work of Vukovar hospital, and the events at Ovčara and Sajmište. The second part of the thesis presents interviews and valuable witnessings from prominent participants of these events, Sadika Biluš and Branko Borković.

KEYWORDS: Vukovar, the Homeland War, Sadika Biluš, Branko Borković

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. Jugoslavenska narodna armija i osvajanje Vukovara	8
3. Borovo Selo.....	11
4. Pripreme za operaciju.....	13
4.1. Prvi dani	13
4.2. Mjeseci listopad i studeni	15
4.3. Posljednji dani	18
5. Deportiranje preživjelog stanovništva.....	21
6. Vukovarska bolnica.....	22
7. Ovčara	25
8. Sajmište	27
9. Znamen	28
10. Metodologija istraživanja	29
10.1. Predmet istraživanja	29
10.2. Cilj istraživanja.....	29
10.3. Zadatci istraživanja.....	29
10.4. Postupak istraživanja.....	30
10.5. Ispitanici	30
11. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja	31
11.1. Svjedoci vukovarske tragedije o danima provedenim u Vukovaru	31
11.2. Svjedoci vukovarske tragedije o razini znanja djece osnovnoškolske dobi o ovoj temi	31
12. ZAKLJUČAK	33
13. LITERATURA	34
14. POPIS ILUSTRACIJA.....	36
15. PRILOZI.....	37

1. UVOD

Tema ovoga diplomskog rada jest Vukovar u Domovinskom ratu. Ovaj rad obrađuje bitku za Vukovar od samoga početka pa do posljednjih dana, do pada grada. Opisuje se i stradanje vukovarske bolnice za vrijeme rata. Cilj ovoga diplomskog rada je pregled ratnih događanja vezanih uz Vukovar u Domovinskom ratu, obrađen kroz dostupnu i relevantnu literaturu te kroz vizuru intervjua dvoje izravnih sudionika rata, Sadika Biluš i Branko Borković. Intervju s liječnicom Sadikom Biluš vođen je izravno 15. veljače 2024. godine u Velikoj Gorici, a intervju s umirovljenim brigadirom Brankom Borkovićem vođen je također izravno 26. travnja 2024. godine u Zagrebu. Oba intervjua vodila je Iva Jurkin.

Grad Vukovar se nalazi na Dunavu, u istočnoj Slavoniji, i bio je jedno od glavnih središta sukoba između hrvatskih snaga i Jugoslavenske narodne armije (JNA), potpomognute srpskim paravojsnim snagama. Sudbina Vukovara bila je određena činjenicom da se odlučio suprotstaviti planu da postane sastavni dio Velike Srbije. Sve češći incidenti popraćeni medijskom propagandom iz Beograda prerasli su u oružani sukob 2. svibnja 1991., kada je u Borovu Selu ubijeno 12 hrvatskih policajaca, a njih 21 ranjeno. Taj je događaj bio prekretnica u hrvatsko-srpskim odnosima, ne samo u Slavoniji i zapadnom Srijemu već u cijeloj Hrvatskoj. Uslijedilo je razdoblje neobjavljenoga rata, koje je bilo obilježeno teškim političkim odlukama. Opsada Vukovara trajala je od kolovoza do studenoga 1991. godine, ukupno 87 dana. Grad je bio pod stalnim bombardiranjem i napadima, pri čemu su agresori rabili teško topništvo, tenkove i ostalo oružje. Napetosti su kulminirale opsadom Vukovara, koji je postao simbol stradanja i otpora hrvatskoga naroda.

Vukovar je branila hrvatska policija i Hrvatska vojska, odnosno Zbor narodne garde (ZNG). Tim se snagama sredinom mjeseca listopada priključila i Antiteroristička jedinica Lučko. Nakon mukotrpane borbe, koja je trajala gotovo tri mjeseca, grad je pao 18. studenoga 1991. godine. Nakon pada grada dogodio se niz zločina nad hrvatskim civilima i zarobljenicima.

2. JUGOSLAVENSKA NARODNA ARMIJA I OSVAJANJE VUKOVARA

Domovinski rat, poznat i kao hrvatski rat za neovisnost, bio je rezultat složenih političkih, etničkih i društvenih čimbenika koji su se razvijali tijekom više desetljeća. U siječnju 1990. godine raspao se Savez komunista Jugoslavije, a prvi višestranački izbori u Hrvatskoj održali su se 22. i 23. travnja 1990. godine. Na tim izborima pobijedila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) pod vodstvom dr. Franje Tuđmana, koji je kasnije postao prvi hrvatski predsjednik. Većina Hrvata s velikom je radošću dočekala pad komunizma i konstatiranje višestranačkog Sabora. Prije nego što je započelo organiziranje višestranačkih izbora političko vodstvo u Srbiji započelo je s procesom stvaranja Velike Srbije. (Runtić, 2004)

Sukobi i napetosti eskalirali su u ožujku 1991. godine nakon oružanog sukoba na Plitvicama, što je bio jedan od prvih oružanih sukoba između hrvatskih snaga i srpskih pobunjenika, koji će označiti početak dugotrajnog i krvavog rata koji će zahvatiti cijelu Hrvatsku. Taj rat teško je pogodio područje Vukovara. Postavljanje barikada, kao i napadi na civile, kao što je napad na automobil u Bršadinu, samo su pokazali brutalnost i nasilje koje je obilježilo taj period. Takvi događaji dodatno su podgrijavali napetosti i narušavali izgleda za mirno rješavanje sukoba (Nazor, 2008).

Događaj koji je bio prekretnica u odnosima između Hrvata i Srba (ne samo u Slavoniji nego i u cijeloj Hrvatskoj) dogodio se 2. svibnja 1991. u Borovu Selu, gdje su pridošli i lokalni srpski teroristi iz zasjede ubili 12 i ranili 21 hrvatskoga policajca. Nakon toga krvavog 2. svibnja 1991. godine započelo je razdoblje intenzivnih priprema za rat na vukovarskom području, ali i u cijeloj Hrvatskoj (Lučić, 2017).

Tijekom mjeseca lipnja započelo je osnivanje Zbora narodne garde te je počelo organiziranje obrane po mjestima, odnosno mjesnim zajednicama. Od sredine mjeseca lipnja uključili su se i manji dijelovi 1. brigade ZNG-a iz Zagreba. Do kraja rujna u obranu Vukovara i Bogdanovaca uključeno je 58 pripadnika Hrvatskih obrambenih snaga, poznatijih kao HOS, koje su u pomoć pristigle iz Zagreba (Nazor, Bičanić, 2021).

Jugoslavenska narodna armija (JNA) je sredinom kolovoza 1991. godine postala agresivnija nego prije, a velik dio srpskih civila iseljen je u Srbiju. Nekoliko dana nakon pobune zapadnoslavonskih Srba Novosadski korpus okupirao je Baranju te je nakon toga usmjeren prema Vukovaru. Da JNA sprema nove napade, potvrđuje naredba od 23. kolovoza u kojoj stoji da 2. mehaniziran bataljun 1. proleterske gardijske mehanizirane brigade iz Šida prelazi u

Borovo Selo u sastavu Novosadskog korpusa. U Bršadin je 24. kolovoza stigla paravojna skupina koja broji 30-ak članova Srpske garde. Zapovjednik te skupine naredio je da moraju napasti silos „Đergaj“ u selu.

Poznato je da je JNA planirala osvojiti Vukovar za jedan dan (Lučić, 2017). No moglo bi se reći kako je neprijatelj htio Hrvate uvući u bitku gdje će izgubiti sve (Runtić, 2011).

Nakon čitava niza raznih incidenata i početka iseljavanja srpskog stanovništva odlučujuća i dugotrajna bitka za grad Vukovar počela je 25. kolovoza 1991. godine u prijednevnom satima. U Policijskoj upravi Vukovar zabilježeno je da je iz vojarnje grada izišao na teren veći broj transportera i tenkova koji su otišli u Borovo naselje te su ondje zauzeli glavne pozicije (Lučić, 2017).

Glavna snaga napada bili su pobunjeni Srbi koji su iz obližnjih sela krenuli u napad na Borovo Naselje i Vukovar. Oko 17:30 tri su zrakoplova JNA napala silos „Đergej“, koji je tada bio pogođen i oštećen. U noći s 25. na 26. kolovoza pobunjeni Srbi napali su iz Mirkovaca Vinkovce s ciljem sprječavanja hrvatskih snaga da šalju pomoć u Vukovar. Preko Iloka, Dalja, Bačke Palanke na Trpinjsku cestu 27. kolovoza stigao je 2. mehanizirani bataljun. Njemu je dodijeljen pojas nadležnosti između Borova Naselja i Borova Sela. Pobunjeni Srbi uz pomoć JNA napadali su Vukovar 29. kolovoza. Najjači napad JNA i pobunjenih Srba izveo se ujutro 28. kolovoza s ukupno 50-ak oklopnih vozila. Tenkovska četa krenula je ujutro oko devet sati iz Negoslavca prema gradu Vukovaru. Napad je bio toliko jak da je zapovjedništvo obrane Vukovara objavilo naredbu o mobilizaciji svih muškaraca od 18 do 60 godina. Sve do kraja kolovoza obranu grada Vukovara vodili su Tomislav Merčep i Ivica Arbanas.

Prvi udar na Vukovar hrvatska je obrana izdržala bez jasnog zapovjednog središta. JNA je 2. rujna napala grad Vukovar i prema objavljenim hrvatskim podacima, ostala je bez tri tenka. Napadi su ponovljeni 3. i 4. rujna te je hrvatska obrana ponovno prijavila uništenje tri tenka. Na sjeveru grada bila je jedna skupina JNA koja je imala zadaću da sukladno djeluje te da na sebe veže hrvatske snage, odnosno trebala im je onemogućiti intervencije prema južnom dijelu grada.

Novi napad započeo je 5. rujna, a hrvatski izvori ga opisuju kao najžešći napad otkad je rat počeo. Toga dana poginula su dva civila i ranjeno je 14 osoba. Dugotrajne borbe koje su uslijedile uništile su brojna vozila u Vukovaru te je zbog toga zatražena pomoć za osobna i terenska vozila, ali i kamione.

Usljedilo je zatišje, a ono je dobro došlo kako bi se učvrstila obrana te da se saniraju nastale štete (Marijan, 2013).

3. BOROVO SELO

Mjesto Borovo Selo nalazi se na lijevoj strani obale Dunava, skelama je bilo povezano s Vojvodinom, odnosno sa susjednom Srbijom. Oružje je u Borovo Selo dolazilo čamcima preko rijeke Dunav te su tako nastajale barikade (Runtić, 2004).

Barikade na pet mjesta u Borovu Selu podignute su 31. ožujka 1991. godine. U tom naselju, ali i u drugim naseljima gdje su živjeli Srbi, nalazili su se naoružani ljudi, odnosno stražari koji su nadgledali situaciju. U tim danima cestovni promet između Borova Sela i Dalja te Vukovara prekinut je. Tijekom mjeseca travnja željeznička pruga cijelo je vrijeme bila zatvorena i izvan funkcije (Nazor, A., Bičanić, A., 2021).

U naselju Savulja, nedaleko od Borova Sela, negdje iza ponoći s 1. na 2. svibnja napadnuta su četiri policajca Policijske postaje Vukovar. Te noći bili su u ophodnji te su nakon napada dvojica policajaca postaje Vukovar lakše ozlijeđena, dok su druga dvojica policajca zadržana zajedno s vozilom kod pobunjenih Srba. Dvojica zarobljenih policajca tada su pretučena i prevezena preko rijeke Dunav, gdje su predani srbijanskoj policiji. Nakon što su vukovarski policajci zarobljeni, organizirane su tri skupine koje su imale zadatak osloboditi ih i vratiti u Hrvatsku. Prva skupina imala je zadatak osloboditi zarobljene policajce, a druga skupina imala je zadatak osigurati siguran rad prvoj skupini. Naposljetku, treća skupina bila je u pripravnosti za brze intervencije ako dođe do napada.

Drugoga dana oko podne u Borovo Selo ušla je skupina od 30-ak policajaca dvama službenim vozilima. Bez ikakvih poteškoća skupina je mirno došla do središta sela, gdje je nenadano napadnuta. Taj napad opisao je zapovjedni vodnik JNA, Srđan Mitrović: „Mitrović je 2.5.1991. g. bio u poseti kod kumova u Borovo Selo kada su oko 12,00 časova čuli pucnjavu i rafale iz automatske puške. Pucnjevi su se čuli iz pravca sela. Zajedno sa sinom od kuma popeo se na tavan kuće sa kog je video da iz autobusa Vinkovačkog POLETA-a izlaze pripadnici MUP-a i pucaju iz automatskog i drugog oružja. Slobodnom procenom Mitrovića, pripadnici MUP-a su se utvrdili u kafiću San Marino i u kući nasuprot kafića, ostavljajući mrtve i ranjene pripadnike MUP-a.“ (Marijan, D., 2013, 60.)

Borovo Selo pripadalo je Policijskoj upravi Vinkovci, pa je zato dogovoreno da njezini pripadnici izlaze na pregovore i rekonstrukcije događaja. Prilikom ulaska u samo mjesto izvršen je napad na policijske pripadnike vatrenim oružjem iz okolnih kuća. Pucano je iz različitog vatrene oružja te su napadnuti policajci iskakali iz autobusa i automobila. Pokušavali su

pripremiti barikade te su tražili pomoć. Velik broj ranjenih policajaca sjedio je ranjen u automobilima. Ta je borba trajala do 14:30 sati toga dana (Runtić, 2004).

Iz sata u sat stizale su skupine hrvatskih policajca kako bi obranile Borovo Selo, ali uzaludno. Hrvatska je policija dotad pretrpjela najveće gubitke. Toga je dana poginulo 12 policajaca, a ranjeno je njih 21. To je bio samo uvod u događaje koji su slijedili.

Nakon sukoba srpska policija odlučila je 2. svibnja 1991. godine u večernjim satima predati hrvatskoj policiji dva zarobljena policajca zbog kojih je taj pothvat i poduzet (Marijan, 2013).

Slika 1. Geografski položaj Borova Sela

Izvor: https://sh.m.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Borovo_selo.png

4. PRIPREME ZA OPERACIJU

U danima do 20. rujna grad je bio posljednji put opremljen oružjem i pojačan manjim brojem dobrovoljaca. Obrana grada dotad je imala nešto manje od 1500 naoružanih vojnika (Nazor, A., Bičanić, A., 2021). Branko Borković, Mladi Jastreb, tvrdi da je Vukovar potkraj mjeseca rujna imao manje od 1500 vojnika. Od zapovjednika, odnosno glavnog čovjeka Operativne zone Osijek, 29. rujna obrana grada Vukovara dobila je zadatak za djelovanje u duljem vremenskom periodu. Glavni zadatak obrane bio je da ne odustaje i da svojom upornošću brani grad te da jednim dijelom snaga vlada područjem oko Bršadina i Grabovca. Zauzimanjem vojarne JNA i širenjem na „rajon Vučedol, Mala Dubrava i rajon Borovska i Trpinjska cesta“ (Marijan, D., 2013, 212.) obrana se trebala učvrstiti. Za osvajanje grada Vukovara Komanda 1. vojne oblasti oformila je dvije skupine koje su se nazivale Sjever i Jug, a ime su dobile po svojim pravcima napada (Marijan, 2013). Glavni zadatak skupine Sjever bio je zauzimanje Borova Naselja, dok je glavni zadatak skupine Jug bio zauzimanje grada Vukovara (Nazor, A., Bičanić, A., 2021).

Osvajanjem Marinaca 1. listopada JNA je prekinula vezu između Vinkovaca i Vukovara tako što je blokirala Bogdanovce te je stvorila polaznu skupinu Sjever i Jug za početak napada na Vukovar. Zamisao cijele operacije na prvi je pogled bila jednostavna: blokirat će cijeli grad, a zatim će energičnim napadima ovladati najznačajnijim dijelovima južno i sjeverno od rijeke Vuke. Glavni zadatak ratnog zrakoplovstva bio je da izolira bojište prije samog početka bitke te da spriječi dolazak pojačanja u grad Vukovar. Riječna ratna flota imala je zadatak nadgledati riječni tok rijeke Dunav. JNA je bilo bitno da je područje oko Mitnice, područje šume Dubrava i područje oko vodotornja dobro utvrđeno (Marijan, 2013).

4.1. PRVI DANI

U noći s 1. na 2. listopada Gardijsku brigadu iz Negoslavaca doveli su vodiči pobunjenih Srba s Petrove Gore na položaje za napad. Jedan od sudionika svjedoči kako su pred sam napad od komandira čete „svi komandiri vodova dobili kopiju karte, plana grada, dakle ne topografsku vojnu kartu, već običan plan grada sa iscrtanim pravcima ulaska u sam grad. Dobili smo ulicu koja nam je bila glavni orijentir za ulazak, a pred sam polazak smo dobili obavještenje u vidu

jednog teksta na jednoj stranici gde je stajalo koji je cilj našeg ulaska/napada. Pisalo je da je cilj oslobađanje Vukovara.“ (Marijan, D., 2013, 216.)

Ujutro 2. listopada počinje topnička priprema napada te početak operacije „Vukovar“ (Marijan, 2013). JNA je tada odmah zaustavljena od strane hrvatske obrane te je bila primorana promijeniti način borbe (Marijan, 2016). Uzevši u obzir količinu sakupljenog topništva i cilj brzog osvajanja Vukovara, ne čudi da je dotad upravo to bio najjači napad JNA na grad Vukovar. Policijska uprava Vukovar obavijestila je Ministarstvo unutarnjih poslova kako od ranog jutra traju dotad najžešći napadi na grad i prema procjeni branitelja JNA je ispalila oko 2000 projektila. Gardijska motorizirana brigada zadata je zahtjev da zrakoplovstvo napadne Mitnicu. O tom silovitom napadu govore i podaci o 9 poginulih i čak 58 ranjenih osoba. Tijekom toga dana prema procjenama hrvatske strane JNA je izgubila deset tenkova i veći broj pješaka. Do preslagivanja snaga i izmjena u organizaciji napada prošlo je nekoliko dana. U tim danima JNA je i dalje napadala grad, no očekivanih uspjeha nije bilo.

Skupina Jug napada hrvatske snage bezuspješno 3. listopada, no onda su shvatili da su ipak dugo pripremali obranu te da vješto koriste minobacačku vatru. JNA svoj napad nastavlja i 5. listopada uz pomoć topništva i zrakoplovstva. Toga dana prema procjenama branitelja na grad je palo više od 3000 projektila, prijavljena su četiri napada iz zraka te su tim napadima oštećena zgrada općine i zgrada bolnice.

Napadi 6. listopada trajali su cijeli dan i cijelu noć. Tijekom toga 6. listopada zrakoplovstvo JNA pet je puta bombardiralo centar grada, ali i položaje branitelja grada Vukovara. Glavno središte zračnih napada bila je Mitnica i ulica 6. proleterske divizije. Vrlo snažna obrana branitelja navela je JNA da pozornost usmjeri na upotrebu topništva. Za bolji uspjeh trebalo je poduzeti bolje mjere i organizaciju, a to je bilo jasno kada je tijekom 7. listopada znatan dio 453. mehanizirane brigade povučen iz borbe i poslan na dulji odmor i sređivanje. Bez obzira na proglašeno primirje, JNA nije prekinula napade na Vukovar, već su nove borbe započele 8. listopada u poslijepodnevnim satima kratkotrajnim minobacačkim napadom iz Petrove Gore i Bršadina po naselju Lužac. Malo prije ponoći pukovnik Vuk Obradović osobno je nazvao skupinu Jug i naredio da se idućeg dana nastave napadi na grad bez obzira na to kakvo je stanje i kako se „ustaše“ ponašaju. U ranim jutarnjim satima 9. listopada stigla je naredba od generala Panića da će se primirje produžiti za još 24 sata, a nakon toga novi napadi mogu se nastaviti.

Prema podacima iz vukovarske bolnice, tijekom 9. i 10. listopada ozlijeđene su 62 osobe. Od njih 62, 29 su pripadnici Hrvatske vojske, 7 je pripadnika policije i 26 civila.

JNA je izvela posljednji i jači napad 10. listopada u toj prvoj polovici mjeseca listopada. Kako javljaju hrvatski izvori, JNA je „kao nikada dosad“ napadala sa svih strana te su bili primorani poslati na prvu liniju obrane sve lakše ranjene policajce i sve druge koji su bili sposobni nositi oružje (Marijan, 2013). JNA je toga dana probila obranu garda Vukovara i Borova Naselja te je time napravila manji pomak u svojim napadima (Marijan, 2016).

Prvi jurišni odred imao je svoj ratni dnevnik te su zabilježili da su do 15:00 uspjeli „ovladati prostorom oko 100 m. Međutim neprijatelj ove prostore brani odsudno tako da nismo stigli ozbiljnije (da) nanesimo neprijatelju gubitaka u živoj sili i ozbiljnije da zauzmemo te branjene teritorije. Posle uporne odbrane od strane neprijatelja morali smo se povući na dosadašnje teritorije uz značajne gubitke. Ranjeno je lakše i teže 15 vojnika i 2 starešine i 1 vojnik je mrtav. Predložili smo da se dostignuta linija minira i povuče ljudstvo za dejstvo artiljerije i ozbiljnija razaranja neprijatelja.“ (Marijan, D., 2013, 223.)

4.2. MJESECI LISTOPAD I STUDENI

Glavni cilj u prvoj etapi bio je odvajanje Mitnice od ostaloga dijela grada, odnosno da se njome ovlada. U drugoj etapi glavni je cilj bio izbiti na rijeku Vuku i rijeku Dunav. Dana 16. listopada zakazan je napad u 10 sati ujutro. JNA je optimistično predvidjela da će provedba plana trajati dva, a najviše četiri dana. U malo širem području oko Borova Sela i Bršadina, na drugoj strani grada Vukovara, 15. listopada raspoređene su jače snage iz skupine Sjever. Ta je skupina 16. listopada napala Borovo Naselje. Glavnina napada bila je na Lušcu. Njegovu je obranu probila skupina koja se sastojala od 11 tenkova i većeg broja pješaka. Toga je dana šest ili sedam vojnika poginulo i veći je broj ranjen. Tri interventne skupine pomogle su obrani naselja i zaustavile su daljnji prodor.

Tijekom dana 17. listopada hrvatske snage vratile su područje koje su izgubile u napadima tako što su „očistile“ ulicu Vase Đorđevića. Zbog neugodnog iskustva koje su već stekli, hrvatska je obrana Vinogradsku ulicu pojačala s 54 vojnika te su donji dio ulice minirali minama, no lukobran na Bobotskom kanalu nije uništen iako je bio oštećen. Na strani hrvatskih branitelja tijekom ta dva dana poginulo je ukupno sedam osoba, a ranjene su 43 osobe. Međutim, među tih sedam poginulih bio je i zapovjednik 3. bojne 204. brigade za Borovo

Naselje i Trpinjsku cestu, Blago Zadro. Njegova smrt bila je veliki gubitak i psihološki udarac za sve hrvatske branitelje grada Vukovara (Marijan, 2013).

Tijekom dana 17. listopada skupina Jug nastavila je svoje napade na grad, a težište im je bilo na krilima, odnosno na pravcima Prvog i Trećeg jurišnog odreda. Tijekom večeri toga 17. listopada nastavili su se napadi na grad Vukovar, a zadatak skupine Jug bio je izvršiti pripremu za nastavljanje operacije „Vukovar“.

Bez nekih većih problema u jutarnjim satima 19. listopada u grad je stigao hrvatski konvoj te je tijekom dana s ranjenicima napuštao grad. Vrijeme dolaska i odlaska konvoja podudaralo se s vremenom početka kraćeg razdoblja u kojem se JNA pripremala na nove napade nakon što je tri dana prije, 16. i 17. listopada, pretrpjela velike poraze kojima se nije nadala (Marijan, 2013).

Od 16. listopada pa do noći sa 16. na 17. studenoga glavna osoba za obranu grada Vukovara bio je Branko Borković, Mladi Jastreb. Posljednjih dana rata grad je bio bez glavnog zapovjednika vojske (Nazor, A., Bičanić, A., 2021).

Tijekom 20. listopada zabilježena je veća razmjena vatre kada je skupina Jug okrivila hrvatske snage da ne poštuju primirje ispaljujući vatru na položaje jurišnih odreda te na selo Negoslavci i selo Berak. Iz Vinkovaca 21. listopada odgovoreno je s nešto više od 200 projektila zbog velikih napada srpskog topništva na Vukovar. Dan 23. listopada bio je vrlo težak zbog neprestane topničke vatre nad gradom. Toga dana ni bolnica nije bila pošteđena te je pogođena s otprilike 40 raketa, zapalila se i prijetila je opasnost da ranjenici i osoblje izgore. Od 23. listopada skupina Jug spremala se za zauzimanje Ulice 1. maja.

U poslijepodnevnim satima 25. listopada u pojasu 1. jurišnog odreda jedna je borbena skupina žestoko napadala. U ratnom dnevniku zabilježene su rečenice: „Upotrebljen je tenk uspešno u gađanju ciljeva u kućama. Snajperisti su uključeni (i) uspešno u junačkim dejstvima uništili smo više neprijateljskih vojnika.“ (Marijan, D., 2013, 233.)

Većih napada nije bilo sve do 26. listopada kada je rano ujutro srpsko pješaštvo uništilo Mitnicu i Mjesnu zajednicu 1. maja. Idućeg dana napadnuti su Mitnica i Sajmište; napadi su bili odbijeni, ali bilo je najmanje sedam poginulih. JNA je ponovila napade 28. listopada na istočni dio grada, no napadi su bili odbijeni i crta obrane nije se pomaknula. Tijekom tih dana ranjene su 24 osobe i poginulo je pet osoba, a tri hrvatska vojnika zarobila je JNA tijekom pokušaja motrenja u okolici Vučedola. Hrvatskim snagama nije promaklo prestrojavanje JNA;

to je značilo napad na Vukovar jer su velike snage bile u Borovu Selu i Ovčari. Napad je počeo u noći s 29. na 30. listopada sa snažnom topničkom pripremom. Tijekom toga se dana napadu priključilo i zrakoplovstvo te su počeli žestoki napadi na grad, a težište je bilo na Mitnici. Taj je napad nastavljen i 31. listopada te je u ratnom dnevniku zabilježeno da je JNA oko 16 sati toga dana postigla svoj cilj. Napadi su se nastavljali, posebice na selo Bogdanovac.

Prvi jurišni odred Gardijske brigade osvojio je 1. studenoga ulice V. Gaćešće i B. Vukajlovića i jednu trećinu Pionirskog naselja. General Panić uručio je naredbu za daljnji nastavak žestokih napada. Naredio je da skupina Jug razbije hrvatske snage koje se nalaze u „urbanom“ dijelu grada te da izbiju na rijeku Dunav južno od Vuke i da tako započne uništavanje hrvatskih snaga koje su ostale. Kasno navečer toga dana skupina Jug dobila je zapovijed od Komande 1. vojne oblasti da energično krenu s napadima.

Nakon duljih priprema uključila se i skupina Sjever. Ujutro 2. studenoga skupina Sjever izvela je najjači napad na Borovo Naselje i Bogdanovce. Naselje Lužac napala je Arkanova dobrovoljačka skupina koja je imala stotinjak ljudi i oko 60 pobunjenih Srba. Obrana Vukovara nije uspjela obraniti Lužac, dok je obrana Bogdanovaca odbila napad. Naselje Lužac branio je vod od 24 branitelja, no oni su bili preslabi za zaustavljanje napada. U krugu oko skupine Sjever, 2. studenoga, napad je počeo naletima zrakoplova po Mitnici. Jak napad JNA nastavljen je i 3. studenoga uz pomoć zrakoplovstva. U bolnicu toga 2. i 3. studenoga stigle su 24 smrtno stradale osobe i 93 ranjene osobe. O silini napada govori i podatak kako je JNA tijekom dana imala 20 poginulih osoba i 125 ranjenih.

Skupina Jug 4. studenoga žestoko se trudila ispuniti naredbu generala Panića, koja je glasila da Vukovar mora biti osvojen do 4.11.1991. Međutim, u tome nisu uspjeli pa su se tako borbe nastavile. U noći s 5. na 6. studenoga JNA je nastavila napade na Vukovar usprkos potpisanom primirju.

U Borovu Naselju i Vukovaru nije bilo većih promjena; JNA je i dalje razarala grad koji je već bio razoren – s više od 100 projektila gađali su gradsku bolnicu. JNA je 9. studenoga ponovila tenkovski i pješачki napad na Vukovar. Obrana grada Vukovara odbila je napad na Mitnicu. Tijekom noći s 9. na 10. studenoga JNA je pojačala udar duž cijele Trpinjske ceste iako su hrvatske snage i topništvo granatirale područje napada (Marijan, 2013).

4.3. POSLJEDNJI DANI

Dana 10. studenoga Komanda 1. vojne oblasti zaključila je da je osvajanjem Milova Brda i Bogdanovaca razbijena hrvatska snaga u Borovu Naselju i Vukovaru. JNA je predviđala kako će hrvatske snage u gradu Vukovaru u sljedećim danima djelovati u manjim skupinama iz svojih skloništa, podruma, ruševina, a da će na ostalim crtama snažnije i jače napadati vatrom i minobacačima. Obrana grada u posljednjim danima nije pokazivala slabost i prednost, već žilavost i upornost. Hrvatske snage u gradu potisnute su prema središtu grada, prema centru. Pokušale su zaustaviti ulazak JNA i pobunjenih Srba u središte grada, u centar Vukovara. Tada je prema podacima vidljivo da je poginulo osam osoba, a ranjeno je 25 osoba. Na sjevernom dijelu grada JNA je predvečer počela s napadima iz naselja Lušac na Priljevo, a glavni im je cilj bio zauzimanje silosa.

Jedan od najboljih dana za JNA i pobunjene Srbe u operaciji „Vukovar“ bio je 13. studenoga. Prvi jurišni odred uspio je osvojiti naselje ispod Milovog brda i izašao je u ulicu S. Supanca, odakle mu se pokazala mogućnost za napad na vodotoranj. U tom napadu poginuo je jedan vojnik, a ranjena su tri. Obrana grada nije se predala, ali ostajala je simbolična te su se dugo očekivani ciljevi JNA počeli ostvarivati. Gubici su bili veliki: poginulo je sedam osoba, a ranjeno ih je 20.

U skupini Jug 14. studenoga donijela se odluka za prestrojavanje i nastavak snažnih napada. Cilj te odluke za JNA bio je vrlo jednostavan: slomiti hrvatske snage, stvoriti nadzor nad centrom grada, „odrezati“ Mitnicu te se spojiti sa skupinom Sjever na području mosta kod rijeke Vuke. Tijekom dana JNA je prerezala put između Vukovara i Borova Naselja te je nastavila sa zauzimanjem grada. Kasno navečer istoga dana Policijska uprava Vinkovci obavještava Operativni štab Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske da je JNA potisnula hrvatske snage prema središtu kombinata „Borovo“. General Panić navečer 14. studenoga naređuje skupini Sjever da 15. studenoga moraju zauzeti Borovo i Borovo Naselje te zajedno sa skupinom Jug razbiti hrvatske snage u starom dijelu Vukovara i postupno ih uništiti.

Ujutro 15. studenoga započeo je novi napad skupine Jug na Mitnicu uz pomoć zrakoplovstva. Hrvatske snage uočile su prestrojavanje JNA u smjeru Sajmišta i Mitnice te su na temelju toga zaključile da 16. studenoga dolazi „završna operacija odsijecanja starog Vukovara od Mitnice“. Napad se nastavio toga 16. te je skupina Jug osvojila objekte u području

groblja. U dnevnom izvješću JNA zapisano je kako su toga dana vođene žestoke borbe kako bi se zauzela škola Stjepana Supanca, no zbog većeg broja hrvatskih snaga nisu uspjeli zauzeti školu.

Nekoliko minuta nakon ponoći 17. studenoga iz Vukovara u Vinkovce kapetan Borković šalje poruku: „Ostao sam bez ljudi i municije. Preostali borci kod sebe imaju samo manje od 16/k metaka. Bez bombi, tromblona i protivoklopnih sredstava. Granata za MB i topove nemamo već dugo. Ako nas napadnu više ne možemo izdržati. Dosta boraca je pobjeglo i nalazi se u Vinkovcima. Ako se probijemo nastat će pokolj civila, a ako ostanemo svi ćemo izginuti i rezultat je isti – pokolj. Ukoliko odmah ne poduzmete nešto konkretno sutra nas čeka pokolj. Jedini izlaz je vojna akcija i to odmah. Bez odlaganja i svih snagama. Molim hitno odgovorite na ovu poruku.“ (Marijan, D., 2013, 254.) Na izvješću koje je dobio general Tus napisao je da mu nije jasno ni prihvatljivo da vojska napusti grad te da nitko ne smije i ne može potpisati predaju grada Vukovara (Marijan, 2013).

U nedjelju 17. studenoga vukovarska je obrana priznala da više nema mogućnosti za održavanje obrane grada. Neki pojedini branitelji toga su se dana još borili, a neki su čekali rješenje pregovora s JNA. Neki od branitelja bili su spremni za izlazak iz grada, neki su već izišli iz grada, neki su otišli u skloništa k svojim obiteljima...

Drugoga jutra počeli su pregovori, a na tom mjestu bili su i predstavnici Međunarodnoga Crvenog križa te predstavnici stranih medija. Prije početka pregovora JNA je nastojala ispitati koliko hrvatskih branitelja ima na Mitnici kako bi procijenila isplati li se dokrajčiti obranu ili pregovarati. Pregovarači grada Vukovara zatražili su formiranje dvije kolone tijekom predaje. Jedna kolona bila bi za civile, a druga za branitelje. Pregovori su trajali sve do 13 sati, a do određenih nesuglasica došlo je prilikom određivanja datuma predaje. Karaula je tražio da predaja bude 19. studenoga, sljedeći dan, no JNA je smatrala da to mora biti 18. studenoga (Dedaković, Mirković, Runtić, 1997).

Nakon ponoći 18. studenoga general Panić naredio je da skupine Jug i Sjever do 10 sati ujutro 19. studenoga okupiraju bolnicu, zgradu MUP-a te od ostalih hrvatskih snaga uklone oslobođene dijelove grada. Tijekom noći 18. studenoga skupina Jug sprječavala je pokušaje manjih skupina hrvatskih snaga da napuste grad. Do 18 sati 18. studenoga skupina je bez većeg angažmana i gubitaka od osam pripadnika izvršila zadatak. U dnevnom izvješću pisalo je: „Pravcima napada u centralnom delu Vukovara naše jedinice (...) razbile zaostale grupe ustaških snaga i ovladali sa prostorom ul. Maršala Tita, Stjepana Radića i rejonom vodotornja.

Uspostavljena je potpuna kontrola nad centralnim delom Vukovara od jedinica Gmtbr. U ovom delu nastavlja se čišćenje zaostalih vatrenih tačaka.“ (Marijan, D., 2013, 256.)

Branitelji Vukovara o tim napadima svjedoče: „Napadi su išli svakodnevno, bilo ih je svakakvih. Bilo je onih koji su trajali sat vremena i nakon kojih smo mogli konstatirati kako je odlično što su tako brzo odustali. Ali bilo je dosta napada koji su trajali satima, žestoka topnička ili minobacačka, potom nalet pješništva, a koje je JNA unatoč početnim gubitcima uvijek iznova slalo u pogibelj.“ (Markuš, D., 2015, 72.)

Nakon 55 dana koje je Gardijska motorizirana brigada provela na bojištu, 24. studenoga vratila se u Beograd uz „nesumnjivo oduševljenje Beograđana“ (Marijan, 2013).

5. DEPORTIRANJE PREŽIVJELOG STANOVNIŠTVA

General Vladimir Stojanović 18. studenoga skrenuo je pozornost na to da uz predaju hrvatskih snaga grad napuštaju i građani, djeca, žene, posebno ranjenici. Istoga toga dana predstavnici JNA, Republike Hrvatske, Malteškog reda, Liječnika bez granica i Međunarodnog komiteta Crvenog križa dogovorili su se za konvoj evakuiranja bolesnika i ranjenika iz vukovarske bolnice. JNA i predstavnici hrvatske strane dogovorili su se za prekid vatre duž evakuacijskog puta i oko područja vukovarske bolnice. Ruta kojom je konvoj trebao prolaziti bila je: Vukovar, Priljevo, Lužac, Bogdanovci, Marinci, Zidine. Evakuiranje je bilo predviđeno za sve one koji su se nalazili na liječenju u bolnici, a da pritom mogu podnijeti put. Tada su obje strane priznale neutralnost područja oko vukovarske bolnice tijekom evakuacije. Bilo je dogovoreno da područje oko bolnice 19. studenoga od 20 sati postane neutralna zona. Toga 19. studenoga hrvatsko je stanovništvo u organizaciji JNA polako počelo napuštati grad.

Posredstvom Europske misije za nadzor primirja zajedno s predstavnicima JNA dogovoren je sporazum o izvlačenju ranjenika i prolazak konvoja stanovnika iz Vukovara. Prvi konvoj bio je očekivan u području Zidina u 8 sati 20. studenoga. Taj očekivani konvoj nije prošao, a JNA je iskoristila tu priliku za novi napad na hrvatske snage. Skupina Jug nastojala je što prije izbaciti civile iz grada, no to je teklo otežano.

Ranjenici koji nisu bili ubijeni na Ovčari također su prošli mukotrpan put. U vrlo teškim uvjetima u autobuse je bilo ukrcano oko 100 ranjenika, oko 100 žena i djece te oko 100 članova osoblja bolnice. Svi oni prenoćili su u Sremskoj Mitrovici u jednoj sportskoj dvorani te u autobusima.

Nova ruta krenula je 21. studenoga, kada je ukrcano 52 ranjenika i 20 članova bolničkog osoblja. Ranjenici su predani hrvatskoj strani tri dana nakon pada Vukovara, 21. studenoga u selu Dvorci, s većinskim srpskim stanovništvom. JNA i bosanskohercegovačka policija nisu se previše trudili spriječiti maltretiranje prognanog stanovništva.

To je bila prva skupina od oko 2700 prognanih stanovnika koja je stigla nakon mučnog putovanja. Od ukupno 440 ranjenika vratilo se njih 68, a od 350 članova bolničkog osoblja vratilo se samo njih 17 (Marijan, 2013).

6. VUKOVARSKA BOLNICA

Jedinstvenu ulogu u obrani grada Vukovara imala je bolnica, odnosno Medicinski centar Vukovar. Bolnica se nalazila u samom središtu grada, između rijeke Dunav i rijeke Vuke. Medicinski centar Vukovar bio je raspoređen u 25 radnih jedinica, od kojih je bilo sedam radnih jedinica osnovne zdravstvene zaštite, 17 radnih jedinica bolničko-dispanzerske djelatnosti i zajedničke službe. Neposredno prije početka rata u njemu je radilo nešto više od 900 djelatnika.

Doktor Juraj Njavro, uz pomoć Blage Zadre i Tomislava Merčepa, u travnju 1991. godine počeo je u Vukovaru organizirati sanitet u slučaju rata. Nakon što su srpski vojnici napali Borovo Selo, u vukovarsku bolnicu dovezen je 21 ranjenik i 12 mrtvih, što će kasnije postati uobičajena svakodnevnica. Opisujući jedan sastanak kolegija kirurškog odjela bolnice, dr. Njavro navodi da je bilo 15 liječnika, od kojih su dvojica bili Hrvati, a ostatak Srbi. Sukobi su eskalirali te civili u većem broju masovno napuštaju grad, koji se potpuno pretvara u bojište. Bolnica je bila sve više ugrožena, pa je tako zaštićena vrećama pijeska. U drugoj polovici mjeseca srpnja doktorica Vesna Bosanac izabrana je za ravnateljicu bolnice.

Predsjednik Tuđman sa svojim suradnicima dolazi u Vukovar 21. srpnja 1991. godine te obilazi grad. To je bila samo priprema za uvođenje takozvanog izvanrednog stanja. Tri dana nakon posjeta predsjednika Tuđmana dolazi Marin Vidić Bili te je izabran za povjerenika Vlade grada Vukovara. Tim je putem i osnovan Krizni štab za vukovarsku bolnicu.

Nakon što je započeo sukob hrvatske policije i ZNG s pripadnicima JNA, većina liječnika i djelatnika bolnice, uglavnom srpske nacionalnosti, napustila je grad i bolnicu te otišla na stranu JNA ili u izbjeglištvo. Tom prilikom ukrali su velik dio lijekova, sanitetskoga materijala, ali i bolničke opreme. Već je tada hrvatska vlast znala da Srbi organiziraju i pripremaju ratnu bolnicu u Boboti. Nju su opremili otuđenim sanitetskim materijalom iz vukovarske bolnice. Otišao je i jedan dio Hrvata, pa je tako na kraju u bolnici ostala trećina osoblja, između 300 i 350. Među njima je bilo ostalo samo tridesetak liječnika, koji posljednjih pet-šest tjedana nisu više izlazili iz bolnice (Lučić, 2017).

Prije 25. kolovoza dovozili su se ranjenici, no među njima nalazili su se i vojnici JNA. Osoblje vukovarske bolnice za njih se brinulo kao i za sve ostale ranjenike u bolnici. Tim činom jasno su dali do znanja da će se držati Hipokratove zakletve te da će jednako i bez iznimaka tretirati ranjenike (Dedaković, Mirković, Runtić, 1997).

Oko 40 % osoblja koje je ostalo raditi u Vukovaru bilo je srpske nacionalnosti, a nekoliko ih je ostalo u bolnici nakon što je stigla JNA. Većina njih profesionalno je i korektno obavljala svoj posao, dok su neki ostali samo protivno svojoj volji, zato što nisu stigli pobjeći.

Zapovjednik Glavnog sanitetskog stožera Republike Hrvatske, general Ivo Prodan, 5. kolovoza 1991. zapovjedio je prelazak na ratnu organizaciju bolnice i na ratne uvjete rada. Za brže, učinkovitije i sigurnije zbrinjavanje ranjenika osmišljene su „mini bolnice“ u različitim dijelovima grada. One su bili opremljene za manje kirurške zahvate i za pružanje prve pomoći. Pomoć ranjenom stanovništvu pružala se i u ambulancama u mjestima gdje su bili većinom Hrvati. Krajem mjeseca listopada organizirana je i rezervna bolnica u koju je premješten manji dio ranjenika s lakšim ozljedama. Na dan kada je Vukovar pao ondje se nalazilo oko 200 ranjenika.

Tijekom borbe za grad liječničku pomoć u Medicinskom centru Vukovar dobilo je oko 3400 ranjenika. Između 2500 i 2900 osoba bilo je kirurški obrađeno. Nisu svi ranjenici ili bolesnici primani u bolnicu, već su nakon intervencije liječnika i medicinskog osoblja poslani kući ili su se vraćali na bojište, na svoje položaje. Također, nisu svi slučajevi ranjavanja registrirani, a to se odnosi posebno na liječničke intervencije koje su se odvijale u skloništima. Od početka rata, krajem kolovoza, do pada grada Vukovara u prosjeku je svakodnevno u bolnicu primano 30-ak novih ranjenih osoba. Među njima najviše je bilo civila, kao i među poginulima.

Već početkom mjeseca kolovoza 1991. godine JNA je započela bombardirati i granatirati središte grada Vukovara. Prve minobacačke mine koje su ispaljene pogodile su područje oko bolnice te zgradu 6. i 13. kolovoza. Porazbijana su sva stakla i oštećene su sve prostorije te je trebalo smisliti kako zaštititi bolničko osoblje, ali i pacijente koji se nalaze u bolnici. Otvoreni napad na vukovarsku bolnicu počeo je 25. kolovoza 1991. godine. Pripadnici JNA razorili su i dvije operacijske dvorane toga dana. Kormilo bolnice evakuiralo je sve pacijente i bolničko osoblje u podrumске prostorije zgrade. Na odjelu za ginekologiju osposobljene su nove operacijske dvorane za rad.

Vrlo dramatičan događaj dogodio se 5. listopada 1991. u 17 sati, kada su na bolnicu bačene dvije avionske bombe težine 250 kilograma, žargonski zvane „krmače“. Jedna je bomba uništila cijeli odjel kirurgije, dok je druga probila krov zgrade i nekoliko stropova te na kraju pala na bolnički krevet ravno pacijentu između nogu. Krevet se polomio od udara, pacijent je pao, ali nasreću bomba nije eksplodirala. Jedna medicinska sestra i jedan liječnik ranjeni su, a

najmanje 31 ranjenik zaprimljen je u bolnicu. Zrakoplovi JNA toga su dana najmanje 15 puta izravno pogodili bolnicu raznim bombama iako je na njoj bio vrlo vidljivo istaknut znak Crvenoga križa. Doktor Njavro zabilježio je da je do 7. listopada 1991. godine u gradu Vukovaru bilo 158 poginulih, a čak 654 ranjene osobe te je istaknuo da su pet dana kasnije, dakle 12. listopada, srpske snage imale glavnu metu, a to je bila bolnica.

U vremenskom periodu od 1. do 8. studenoga u vukovarsku bolnicu zaprimljen je 441 ranjenik, a toga 8. studenoga zaprimljeno je još dodatno 75 ranjenika. Doktorica Bosanac 11. studenoga traži da se sva vojska povuče iz grada i Hrvatske te je obavijestila svu javnost da se u vukovarskoj bolnici nalazi 680 ljudi, od kojih je 480 ranjenika. Prema tvrdnjama doktorice Bosanac, na bolnicu je svakodnevno padalo između 80 i 90 projektila, a na grad čak deset puta više.

Prema podacima osoblja vukovarske bolnice, dob ranjenika bila je između šest i pol mjeseci do 88 godina. Oko 70 % ranjenika bilo je između 20 i 40 godina. Više od 80 % rana nastale su od raznih eksplozija. Manje od 10 % rana nastale su od metaka, a oko 5 % rana bile su opekline. Dnevni broj ranjenika koji je pristizao u vukovarsku bolnicu kretao se između 25 i 88 (Dedaković, Mirković, Runtić, 1997).

Na temelju navedenoga vidljiva je veličina stradavanja i patnje svakog pojedinog čovjeka u gradu Vukovaru. Ni osoblje vukovarske bolnice nije moglo zamisliti da će upravo ta bolnica postati mjesto utočišta, mjesto spasa, ali i nade za preživljavanjem. Liječnici i medicinsko osoblje spašavali su ranjene branitelje, ženu i djecu te ostale civile velikim naporom, ali važno je napomenuti i da su spašavali zarobljene neprijateljske vojnike. Svi oni brinuli su se o životima onih tek rođenih, ali i bolesnima i ranjenima te su preuzeli ulogu spašavanja nekoliko tisuća civila koji su bez razmišljanja bježali iz ruševina kuća i podruma samo kako bi u vukovarskoj bolnici našli utočište i nadu za bolje sutra (Lučić, 2017).

7. OVČARA

„Vukovar je mirisao na smrt“, napisao je talijanski novinar koji je u organizaciji JNA 21. studenoga stigao u Vukovar. O razmjerima stradavanja govore i slijedeći podatci: „Prema hrvatskim podacima iz 2006. u Vukovaru je poginulo 1739 osoba od kojih 1436 muškaraca i 303 žene. Poginulo je i 29 maloljetnika. Za većinu, 1193 poginulih utvrđen je status: 632 pripadnika oružanih snaga i policije, 97 pripadnika Civilne zaštite, 115 civila a za četiri osobe nije utvrđen status.“ (Marijan, D., 2013, 346.)

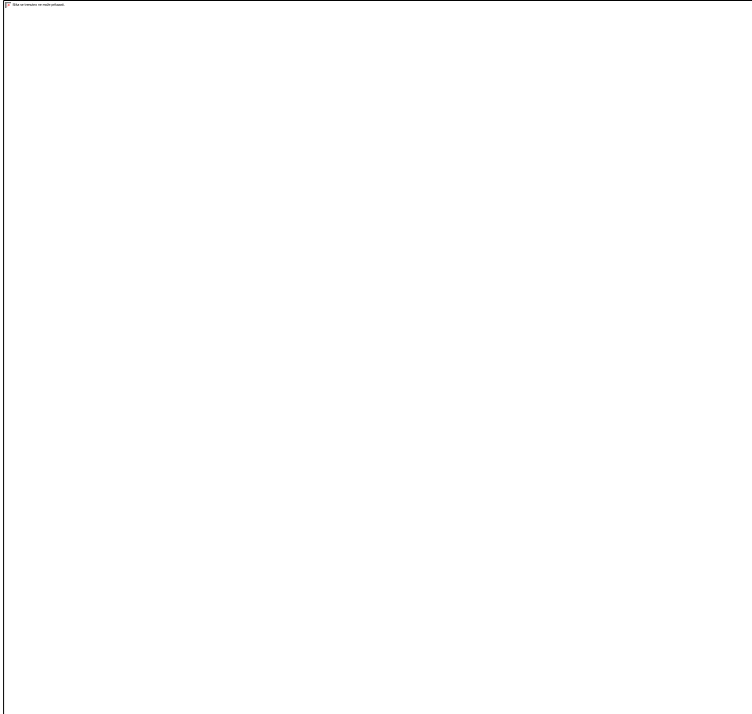
Vukovarske žrtve rata na svoj su put krenule 2. svibnja 1991. godine masakrom na hrvatske policajce u Borovu Selu, a taj put završile su tijekom noći s 20. na 21. studenoga, kada su strijeljane na farmi Ovčara. Hrvatski zarobljenici prevezeni su iz vojarnje u hangare na farmi Ovčara pod oružanom pratnjom. Ondje su dovezeni oko 14 sati te su im pri dolasku oduzete sve vrijedne stvari, a zatim su uslijedile batine. Nakon toga premješteni su u hangare, gdje su mučeni. Oko 21 sat počelo je ubijanje u malim skupinama, od 25 do 30 ljudi. Dovedeni su pred iskopane jame, gdje su ubijeni i bačeni u jamu. U 22:35 h 20. studenoga osiguranje 80. motorizirane brigade povuklo se sa svog položaja u logoru na Ovčari te su umjesto njih smjenu preuzeli „teritorijalci“, odnosno pobunjeni Srbi. Oni su bili izvršitelji velikog broja ubojstava koja su te noći uslijedila. Na Ovčari je ekshumirano ukupno 200 tijela, a identificirano ih je 193. Nekoliko njih nađeno je na Novom groblju u Vukovaru, farmi Lovas, Veleprometu i nekoliko njih čak u Srbiji. Identificirano je ukupno 211 osoba, a 55 osoba smatraju se još uvijek nestalima. Iz vukovarske bolnice na silu je odvedeno najmanje 266 osoba. Novinar Jovan Dulović svjedočio je kako su pobunjeni Srbi naglas govorili da su u jutarnjim satima toga 21. studenoga 1991. godine pobili hrvatske civile, ali i ratne zarobljenike na farmi Ovčara.

Međunarodni kazneni sud u Haagu pravomoćno je 2009. godine osudio generala Milu Mrkšića za zločine na Ovčari. Dobio je zatvorsku kaznu u trajanju od 20 godina. Pravomoćno je osuđen i Veselin Šljivančanin 2010. godine na zatvorsku kaznu u trajanju od deset godina.

Ova masovna grobnica otkrivena je potkraj 1992. godine te ju je štiti UNPROFOR. Godine 1996. u mjesecu rujnu započela je ekshumacija 200 leševa, odnosno ostataka leševa, a još se 62 zarobljenika na Ovčari smatraju nestalima (https://www.mcdrvu.hr/portfolio_page/masovna-grobnica-ovcara/).

Najmlađa žrtva koja je ubijena na Ovčari bio je Igor Kačić, koji je imao 16 godina. Ubijen je samo zato što mu je otac Petar Kačić bio hrvatski branitelj. Najstarija žrtva bio je

Dragutin Bosanac, koji je imao 72 godine. On je bio svekar doktorice Vesne Bosanac (Nazor, A., Bičanić, A., 2021).

Slika 2. Geografski položaj Ovčare

Izvor: <https://zutecizme.wordpress.com/2018/10/09/ovcara-2018-neistrazeni-zlocin/>

8. SAJMIŠTE

Sajmište je jedna od gradskih četvrti grada Vukovara. Tijekom borbe za Vukovar mnoga su mjesta stradala, pa je tako neizbježno spomenuti i Sajmište. Branitelji koji su prošli borbe na Sajmištu danas vrlo teško razgovaraju o tome (<https://braniteljski.hr/obrana-vukovarskog-sajmista-dani-gori-nego-pakao/>). Zbog neprestanih napada vrlo je teško odrediti točne datume događaja koji su se ondje odvijali (Dedaković, Mirković, Runtić, 1997).

Tijekom mjeseca listopada situacija se mijenjala svakih deset dana. Može se reći kako je situacija na Sajmištu bila vrlo šarolika. Na nekim dijelovima bojišnice nije dolazilo do većih pomaka, no na nekim drugim dijelovima situacija se mijenjala. Neprijateljska strana neprestano je napadala, a problem hrvatske obrane bio je taj što je branitelja bilo sve manje. Svaki su dan ginuli i bili ranjeni. Uz sve to ponestalo im je i protuoklopne snage, dok je neprijatelj svaki dan dovlačio nove snage: „Svaki dan je bila frka, svaki mi je dan izgledao isti: oko 8 ili 8.30 sati započeo bi minobacački napad i onda bi krenulo pješništvo – sjeća se Siniša Mataija-Rambo.“ (Dedaković – Jastreš, M., Mirković - Nađ, A., Runtić, D., 1997, 212.)

Ključni događaj u održavanju obrane grada, ali i Sajmišta, jest događaj s Vatrogasnim domom. Vatrogasni dom pao je četiri puta pod neprijateljsku vlast. Taj se dom nalazio na položaju u smjeru vojarnje te u slučaju da neprijateljska strana osvoji vatrogasni dom i vojarnju, osvojila bi cijelo Sajmište (<https://braniteljski.hr/obrana-vukovarskog-sajmista-dani-gori-nego-pakao/>). Položaj oko Vatrogasnog doma pojačan je u prvoj polovici mjeseca listopada jer se pješništvo neprijateljske strane uspjelo probiti sve do Doma zdravlja. Branitelji su bili svjesni žestokih napada, pa su tako i oni pružali žestoki otpor. Na tom je području neprijatelj počeo koristiti bojne otrove, odnosno suzavce.

Na području oko Sajmišta branitelji su ostali sve do polovice mjeseca studenoga, a nakon toga polako su se počeli povlačiti u unutrašnjost grada (Dedaković, Mirković, Runtić, 1997). Jak napad JNA je izvela 10. listopada na području oko Sajmišta, gdje je bila vraćena i zaustavljena uz pomoć interventnih grupa (Marijan, 2016).

Od 67 dragovoljaca koji su branili Vukovar na području Sajmišta, poginulo ih je i nestalo 18. Tijekom proboja izašlo ih je 21, a 26 ih je ranjeno. Na kraju ih je zarobljeno 28 (Runtić, 2009).

9. ZNAMEN

„Vukovar je postao simbol Hrvatske i njene obrane. Njegov pad – koji je u trenutku dok ovo pišem, čini se, samo pitanje sati – značilo bi, čak i bez obzira na vojno-strateške konzekvence, da je u psihološkom smislu Hrvatska na koljenima. S tim se herojskim gradom, koji se brani nevjerojatnim, gotovo nerazumljivim, nagonom za slobodom ili za preživljavanjem identificirala ne samo ova republika“ (Marijan, D., 2013, 356.), napisao je jedan novinar zagrebačkog tjednika u broju koji je izašao na dan kada se predala hrvatska obrana Borova Naselja. Taj je članak bio osvrt na sve priče koje su slijedile Vukovar od samoga početka pa sve do kraja. Pitanje je: je li za grad uistinu učinjeno onoliko koliko je on zahtijevao i koliko se moglo? To je bila glavna dilema. U Zagrebu su tvrdili da jest, a u Vinkovcima i Vukovaru da nije.

Krajem mjeseca kolovoza JNA i njezini pobunjeni Srbi započeli su napad na Vukovar, a samo pola mjeseca kasnije taj je grad postao simbolom „neosvojitog grada i nepobjedive obrane“. Do kraja mjeseca rujna u grad su pristigli HOS-ovci, druge skupine dragovoljaca iz Đakova, Zagreba i Našica. Znamen Vukovara rastao je iz dana u dan, iz godine u godinu, ali i danas. Posebnost Vukovara vidljiva je iz činjenice da je to jedino mjesto u Republici Hrvatskoj čija je žrtva označena posebnom saborskom odlukom. Da Vukovar nosi veliko značenje i da je postao simbol, postala je svjesna i srpska strana. Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora 29.10.1999. donio je „Odluku o proglašenju Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. godine“. Od 2020. godine 18.11. obilježava se kao državni praznik, što također ukazuje na posebnost grada Vukovara.

Vukovar je simbol hrvatske borbe za neovisnost, ali on je i najveći simbol stradavanja cijeloga Domovinskog rata. Nijedno naseljeno mjesto nije toliko nastradalo i oštećeno kao grad Vukovar (Marijan, 2013).

10. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

10.1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Liječnica Sadika Biluš Domovinski rat provela je u Vukovarskoj bolnici pružajući pomoć svim ranjenicima. Neko vrijeme provela je u logoru te danas ima velike traume od tog vremena. Umirovljeni brigadir Hrvatske vojske, Branko Borković, najpoznatiji je po svom nadimku Mladi Jastreb, ali i po tome što je bio i zamjenik zapovjednika i zapovjednik 204. vukovarske brigade. Predmet istraživanja su događanja u Vukovaru za vrijeme Domovinskog rata kroz prizmu dva intervjua neposrednih sudionika toga vremena. U literaturi postoje različita svjedočanstva koja, svako na svoj način, govore o zbivanjima u ratnom Vukovaru.

10.2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je kroz dva intervjua pružiti čitateljima opširniji uvid u vrijeme Domovinskog rata, opisane događaje iz iskustva osoba koje su to preživjele. Radi se o neposrednim svjedocima vukovarske tragedije čija su svjedočenja nezaobilazna ako želimo cjelovito pristupiti ovoj temi. Iako postoji niz ranijih svjedočanstava Sadike Biluš i Branka Borkovića, intervjui doneseni u ovom radu ipak imaju posebnu izvornost, što je vidljivo iz samih odgovora.

10.3. ZADATCI ISTRAŽIVANJA

1. Ispitati svjedoke vukovarske tragedije o danima provedenim u Vukovaru.
2. Ispitati mišljenje svjedoka vukovarske tragedije o razini znanja djece osnovnoškolske dobi o ovoj temi.

10.4. POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Za potrebe istraživanja podaci su prikupljeni kvalitativnim istraživanjem, putem dubinskih strukturiranih intervjua. Intervju za liječnicu Sadiku Biluš sadržavao je 17 pitanja koja se odnose na njezine dane u Vukovaru, a intervju za Branka Borkovića sadržavao je 16 pitanja također vezana za njegove dane provedene u Vukovaru. Nakon dragovoljnog pristanka za sudjelovanje dogovoren je termin provedbe intervjua. Intervju s liječnicom Biluš održan je 15. veljače 2024. godine u Velikoj Gorici, a intervju s Brankom Borkovićem održan je 26. travnja 2024. godine u Zagrebu.

10.5. ISPITANICI

Za potrebe ovog istraživanja intervjuirane su dvije osobe, Sadika Biluš i Branko Borković. Ispitanici su bili u Vukovaru za vrijeme Domovinskog rata.

11. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Ispitanici su imali vrlo slična pitanja te su nakon prvog pitanja koje se odnosi na njihovo porijeklo, uslijedila pitanja kojima se nastojao dobiti odgovor o cilju istraživanja. Analizom istraživanja dobiveni su iskustva i stavovi ispitanika koji pružaju odgovore o stanju u Vukovaru za vrijeme Domovinskog rata.

11.1. SVJEDOCI VUKOVARSKE TRAGEDIJE O DANIMA PROVEDENIM U VUKOVARU

Oba ispitanika imala su identično prvo pitanje: „Kako ste završili u Vukovaru“. Liječnica Sadika Biluš odgovorila je kako se zaljubila u Vukovarca te se udala i ostala živjeti u Vukovaru, a Branko Borković odgovorio je kako se situacija u Vukovaru vrlo brzo mijenjala te je on zamoljen da pomogne Vukovaru. Drugo pitanje odnosilo se na njihovu dužnost u ratu. Sadika Biluš odgovorila je kako je u bolnici bila osmi internist i da je njezina dužnost bila raditi od jutra do mraka, a Branko Borković rekao je kako je od početka bio i zamjenik i načelnik stožera jer tada brigada nije postojala. Na kraju ga je dr. Franjo Tuđman imenovao zapovjednikom brigade. Sadiki Biluš postavljeno je pitanje o najtežem danu u bolnici te je odgovorila kako je to definitivno bio 5. listopada. Tog su dana pale dvije bombe od 500 kg na bolnicu. Branko Borković također je imao pitanje o najtežem danu na bojištu i rekao je kako je bilo više takvih dana, kada su bili na rubu totalnog sloma. Oboje su imali pitanje sjećaju li se tog 18. studenoga, kada je grad pao. Liječnica Biluš rekla je kako takvo nešto u životu nije vidjela, grad je bio potpuno razoren, a Branko Borković rekao je kako se tog 18. studenoga uspio probiti do Vinkovaca te nije imao jasnu spoznaju što se događalo u gradu zbog loše komunikacije.

11.2. SVJEDOCI VUKOVARSKE TRAGEDIJE O RAZINI ZNANJA DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI O OVOJ TEMI

Predzadnje o ovoj temi i zadnje pitanje bilo je identično za oboje ispitanika. Na pitanje što misle o dječjoj razini znanja o stradavanju Vukovara oboje su se složili da se nedovoljno

govori o Vukovaru. Također, na zadnje pitanje „Koji bi prema Vašem mišljenju bio primjeren način (pristup) u održavanju kulture sjećanja na Domovinski rat i Vukovar za djecu osnovnoškolske dobi“, oboje su odgovorili kako bi trebali postojati udžbenici koji bi svojim sadržajem bili prilagođeni uzrastu djece.

12. ZAKLJUČAK

Grad Vukovar zasigurno je najbolnije i najranjivije mjesto u povijesti Domovinskog rata. Vukovar je simbol hrvatskog otpora i stradanja. U ovom diplomskom radu predstavljena su dva intervjua prvorazrednih svjedoka vremena Vukovara u Domovinskom ratu. Oni pokazuju kako je iz njihove perspektive izgledala vukovarska epopeja. Mlađim generacijama teže je shvatiti težinu situacije u Vukovaru, a intervjui su približili sliku Vukovara u Domovinskom ratu. Vukovar predstavlja veliku muku i patnju svih hrvatskih branitelja i civila koji su prošli kalvariju tijekom Domovinskog rata. Taj grad sa sobom nosi veliku težinu, sjećanje na sve pogubljene branitelje i civile, nosi veliko zajedništvo cijele Hrvatske koja je tada bila vrlo slaba, ali ujedno i vrlo snažna država. Danas je malo onih koji su živi, a preživjeli su težak put u tih 87 dana, koliko je bitka za Vukovar trajala. Upravo se oni tih mučnih dana sjećanju 18. studenoga, na godišnjicu pada grada Vukovara. Nakon mukotrpne i nesretne borbe Vukovar je ipak vraćen Hrvatskoj, kojoj i pripada. Vukovar je postao simbol hrabrosti, otpornosti i patnje hrvatskoga naroda tijekom Domovinskog rata. Osim što je važan zbog svoje ratne povijesti, Vukovar je grad bogate kulturne baštine, s brojnim spomenicima i mjestima sjećanja koja svjedoče o povijesti i žrtvi njegovih građana. Danas Vukovar ponosno stoji obnovljen i otvara vrata svima koji žele upoznati grad-heroj. Opsada Vukovara i herojski otpor njegovih branitelja ostaju trajni podsjetnik na visoku cijenu slobode i neovisnosti koju je Hrvatska platila u svojoj borbi za samostalnost.

13. LITERATURA

a) Knjige i članci

1. Dedaković – Jastrebovi, M., Mirković – Nađ, A., Runtić, D. (1997). *Bitka za Vukovar*. Vinkovci: Vinkovačke jeseni d. o . o.
2. Lučić, I. (2017). *Vukovarska bolnica – svjetionik u povijesnim olujama hrvatskog istoka*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest.
3. Marija, D. (2016). *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o.
4. Marijan, D. (2013). *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
5. Markuš, D. (2015). „58“ *HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca*. Hrvatski Leskovac: UBSDRHL.
6. Nazor, A. (ur.) (2008). *Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika... (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko-crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacija Vukovara 1991.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.
7. Nazor, A., Bičanić, A. (2021). *Herojski Vukovar, 1. knjiga: priprema i provedba velikosrpske oružane agresije na Hrvatsku i Vukovar 1991. godine i ogromne posljedice agresije*. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA.
8. Runtić, D. (2004). *Domovinski rat, rat prije rata, knjiga prva*. Vinkovci – Šibenik: Biblioteka Domovinski rat.
9. Runtić, D. (2009). *Vukovar i istočno bojište, knjiga druga*. Vinkovci – Raslina: Biblioteka Domovinski rat.
10. Runtić, D. (2009). *Vukovar i istočno bojište, knjiga treća*. Vinkovci – Šibenik: Biblioteka Domovinski rat.

b) Internet izvori

1. https://www.mcdrvu.hr/portfolio_page/masovna-grobnica-ovcara/, 5.3.2024.
2. <https://braniteljski.hr/obrana-vukovarskog-sajmista-dani-gori-nego-pakao/>, 12.3.2024.

c) Intervjui

1. Branko Borković, umirovljeni brigadir Hrvatske vojske, 26.4.2024., Zagreb.
2. Sadika Biluš, ratna liječnica, 15.2.2024., Velika Gorica.

14. POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika	Stranica
Slika 1. Geografski prikaz Borova Sela	12
Slika 2. Geografski prikaz Ovčare	26

15. PRILOZI

15.1. PRILOG 1. INTERVJU S LIJEČNICOM SADIKOM BILUŠ

1. S obzirom na to da ste iz Bosne i Hercegovine, kako ste završili u Vukovaru?

S obzirom na to da sam ja došljak u Vukovaru jer sam se udala za Vukovarca koji je, kao i svi Vukovarci, obožavao Vukovar, ja nikada nisam sreala takve ljude koji su emotivno vezani uz svoj grad. Taj dečko Dionizije studirao je tehnologiju u Beogradu, a ja sam studirala medicinu i upoznali smo se na mojoj drugoj godini fakulteta. Živjela sam u studentskom ženskom domu koji je imao veliku menzu te su ondje dolazili svi muškarci. Tako se moj Dionizije zaljubio u mene. On je toliko mene volio da bi dao sebe za mene, ali kada je sreo Vukovarca u menzi, kao da ja više ne postojim. Mene je Vukovar bio konkurencija. Nisam važna koliko je važan Vukovar. Ništa mi u gradu ne vrijedi, velike ograde i nemaš pristup avliji. Namjerno kažem *avlija* jer želim upotrijebiti bosanski izraz. Kada pozvoniš na vrata, gospođa izađe, s tobom porazgovara, ali te ne pozove unutra. Čudan neki narod, nisu kao mi u Bosni i Hercegovini. Tako je meni Vukovar stalno bio loš, loš, loš. Bunila sam se Dioniziju da voda ima puno željeza i da neću piti tu vodu te smo kupovali mineralnu vodu. Dionizije je radio u Borovu kao inženjer, a ja sam u međuvremenu odlučila diplomirati. Za nepunih pet godina završila sam medicinski fakultet te je stigla i televizija i svi profesori koji su mi nudili katedru. I tako sam se ja udala za njega, no ja grad i dalje mrzim. U braku smo bili dvije godine, bio je sin jedinac i ja sam rodila Darija. Dario je imao dvije godine kada mu je otac umro, meni na rukama od aneurizme na mozgu. S 28 godina ostala sam udovica. Odmah su potom stigli dekan fakulteta, internisti. Oni su me pamtili po mom znanju. Bila sam nevideni kardiolog, strašno sam voljela kardiologiju. Došli su po mene u Vukovar da biram što god hoću, koju god hoću specijalizaciju, stan. Rekla sam im da ću im reći sutra i otišla sam k majci Katici. Tako sam zvala svoju svekrvu. Majko, hoćemo li ići u Tuzlu, pitala sam, nije mi palo na pamet da ja nju ostavim, ona nema više nikoga, a malog Darija voli više nego sebe. Rekla mi je: „Sinko, ja sam Slavonka, ja sam tu rođena i ja ću tu umrijeti, nemoj, molim te, ići.“ Ja sam odmah otišla k dekanu i rekla sam im da neću ići i tako sam odlučila da ću ostati u Vukovaru. Tako sam zavoljela Vukovar.

2. Koja je bila Vaša dužnost u bolnici tijekom rata?

Sedam internista, muškaraca, a ja sam bila osmi internist, ženska. Moja dužnost bila je raditi od jutra do mraka. Zato što kirurg operira bolesnika, a mi ga poslije liječimo. On poslije može dobiti infekciju, može dobiti sepsu, plinsku gangrenu, gljivičnu infekciju, može početi povraćati krv zbog stresa. Znači, od jutra do mraka, uvečer sa svijećom, sestra i mi hodamo od bolesnika do bolesnika. Pod svijećom dajemo transfuziju, infuziju. Recimo, toliko sam puno radila da sam nekada stojeći zaspala. Možeš stojeći zaspati jedno dvije-tri minute i probudiš se, možeš dalje raditi. Na to sam navikla. Moja dužnost je bila rad, rad, rad, rad i samo rad. Naravno, nisam samo ja radila, bio je 41 ratni doktor, a od 41 doktora samo je jedan bio naš kirurg, a svi ostali Srbi. Nisu uopće loše radili. Samo ti to sada reci. Oni su radili isto kao i mi, danonoćno. Oni su čitavo vrijeme imali utisak da smo mi svi ustaše i da će oni umrijeti. Jako su se bojali nas. Tek kada se vidjelo da Srbi strašno napreduju, da su srušili grad, da se bolnica kompletno srušila, onda su kirurzi počeli biti malo agresivniji. Od tog 41 doktora, nažalost, toliko stresno djeluje to ratno stanje i ti grozni doživljaji, dvije trećine ih je umrlo ili od infarkta ili od moždanog udara ili od raka. Ostalo je samo desetak doktora koji su danas živi. To nisu bili stari doktori, to su bili Zagrepčani koji su došli u pomoć. To je bila moja dužnost.

3. Sjećate li se prvih dana rata i kako je to izgledalo?

Kada je stigla 1991. godina, 1. svibnja bila sam dežurna kada su iz Borova Sela dovezli 12 leševa izmasakriranih i bez očiju. To je strašno na mene djelovalo i onda sam rekla da nikada neću razočarati Vukovar, što god će se događati. Već je tada mirisalo na rat. Malo-pomalo, negdje do sedmog mjeseca narod se selio iz Vukovara. Izlazili su kamioni puni namještaja. U Vukovaru je bilo 60 tisuća stanovnika, a na kraju je ostalo 13 tisuća stanovnika i dvije tisuće djece. Tu djecu mi smo poslali na more, i ja svoju djecu. Svom sinu Dariju dala sam 500 maraka više i rekla sam mu da ih mora čuvati kao oči u glavi. Kada na televiziji čuješ da u Vukovaru buktu rat, kupi kartu za Frankfurt i idi k teti Milici i ne vraćaj se. 23. kolovoza dolazim ujutro u bolnicu i ulica pored bolnice bila je puna autobusa s djecom. To je ono što mene najviše proganja. Ja sam to znala reći i na javnim mjestima, svi znaju da to nije bilo u redu. Djeca su bila žrtvovana da bi se Hrvatska priznala. 24. kolovoza naši vojnici srušili su dva aviona u 17 sati. Ja sam bila kod kuće jer sam imala slobodan dan poslije dežurstva. Tada sam rekla: „Sada smo gotovi.“ Ja

sam tada znala da smo mi gotovi. Tog istog dana prije nego što su naši srušili ta dva aviona, Darija sam ugurala u autobus za Frankfurt mojoj prijateljici. 15. srpnja posvađala sam se s Marininim ocem (otac njezine kćeri, op. a.) jer mi je rekao da se moram odlučiti za koga sam, jesam li za Srbe ili za Hrvate. To je bilo vrlo bezobrazno i uvredljivo. Vukovar je bio okružen srpskim selima i ja sam sa Srbima bila jako dobra, ali ako je netko digao na tebe nos i pištolj, onda ti s njim više ne možeš biti dobar. Ja sam mu rekla: „Sutra kada dođem kući, ako te zateknem, pozvat ću policiju.“ On je sutradan iskoristio to jer je s Merčepom bio osnivač HDZ-a i srećom da je otišao i odveo mi kćer od 12 godina u Supetar na otoku Braču kod bake i djeda, koji imaju kuću s bazenom. Djetetu će biti bolje, a on neće biti ubijen. On bi bio na Ovčari kao i svi ostali. Tako sam ja bila mirna, Dario u Frankfurtu, Marina na Braču. Ja ću sada za Vukovar dati glavu. Kako ćeš pobijediti svoj strah, uvijek ideš na najgoru opciju. Znači, idem poginuti. I sjećam se dobro da sam kao mlada čak i kao dijete strašno puno čitala, još otkako znam za sebe ja sam pet knjiga dnevno uzimala u biblioteci i vraćala ih subotom. Svi su rekli: „Ne može se čitati pet knjiga u pet dana.“ Može, može. Zato sam ja pročitala sve što postoji. Kada je rat krenuo, bila sam strašno opterećena ratom, Hitlerom, koncentracijskim logorima. To sam strahovito čitala knjige i gledala filmove. To mi je sve bilo grozno i to me uzbuđivalo. Ja bih ujutro, pošto sam rano ranila i pila kave sa sestrama, ispričala kako sam gledala taj i taj film, ja vam nikada ne bih mogla biti heroj, meni kada bi stisnuli ruku i pitali gdje su partizani, ja bih rekla: „Evo ih tamo.“ Svi su rekli: „Doktorice, što se to s vama dogodilo, da nije vaše hrabrosti, ne bi ni mi bili takvi.“ Ja sam bila čudo u ratu, čudo. Dakle, počelo je točno u 7 sati 25. kolovoza. Rat je počeo 1. svibnja, ali nije bio u centru grada, već po selima po periferiji. Svi moji prijatelji iz Borova došli su u moju kuću, koja je bila stara samo godinu dana, i živjeli. Tuđman je tada rekao da se Vukovar mora blokirati i da nitko više ne može izlaziti. Ako nisi imao potvrdu od Merčepa da možeš napustiti Vukovar, ne možeš izići iz Vukovara. Međutim, ti moji prijatelji uspjeli su nekako od Merčepa dobiti potvrde i otišli su iz moje kuće, a ja sam ostala sama s dva psa.

4. Koji Vam se događaj iz tog vremena urezao u sjećanje?

Bolnica je dobivala nekoliko tisuća granata dnevno. Jedan događaj urezao mi se u sjećanje, kada sam pravila vizitu u šok-sobi. U šok-sobi ležala su tri teška bolesnika, a četvrti je ležao na podu jer je imao metak u glavi i bio je u komi, zapravo je umirao.

Jedan je bio Vukovarac, a dvojica Zagrepčani. Iza mene nalazio se metalni bolnički ormar s bocama infuzije. Kako prozori više nisu postojali, mi smo onda vrata od regala stavljali umjesto prozora jer je ipak bilo hladno. Granata je udarila u betonski nosač, na sreću, nije upala unutra jer bi nas sve pobila. Međutim, geleri su prštali na sve strane, dečki su jorgane navukli na sebe, a ja sam odjednom pala na pod. Na glavi imam rupu jer mi se ovdje zabio jedan geler, u nozi imam rupu gdje se zabio drugi geler, a treći mi je ušao kod uha i bubnjić mi je pukao. Sva sam bila krvava i još mi je jedan geler bio oko trbuha. Čitava desna strana bila mi je ranjena. Nakratko sam bila bez svijesti, a kada sam otvorila oči, bilo je puno dima. Doktori su uletjeli i moja kolegica ginekologinja, svi su mislili da sam umrla. Sami smo povadili te gelere i ništa, ideš dalje. Ti si trebao biti svaki moment raznesen. Strašno me šokirala glad. Kada nije bilo nikakvog napada, mi smo znali sjediti na čošku na podu i maštali smo o sarmi. Drugi događaj koji mi se urezao u sjećanje bio je 5. listopada, rođendan moje Marine. Tada su bacili dvije krmače na bolnicu, to su bombe koje su teške 500 kila.

5. Vjerujem da se ne može izdvojiti najgori dan rata, ali postoji li možda najteži dan u vukovarskoj bolnici kojeg se Vi sjećate?

Najgori dan bio je tog 5. listopada, kada su pale dvije bombe od 500 kila na bolnicu. Jedna je eksplodirala na gornjem katu i sve raznijela što se raznijeti moglo, druga nije eksplodirala. Događalo se da je bilo vojske u Srbiji koja je bila naša. Oni nisu mogli pobjeći, već su morali tamo biti. Oni su deaktivirali bombu i puno puta se dogodilo da je bomba pala, a nije eksplodirala. Ta druga bomba prošla je jednu betonsku gredu, drugu betonsku gredu, treću, četvrtu i nećeš vjerovati, pala između nogu srpskog ranjenika. Mi smo gledali što je to sada, izgledalo nam je kao plinska boca. Pogledamo gore, a gore rupa. Tebe ne uzbuđuje što ti non-stop čuješ pucanje, mi smo čuli da je gore bomba pukla, ali na sve strane puca, pa nismo baš pažnju usmjeravali na to. Odmah sam došla s kamerom i sve sam to snimila. To me je strašno šokiralo i mislila sam: *Vidiš, ipak je Bog pravedan, umjesto da je bomba ubila njihovog Srba (počeli smo ih mrziti), ona nije eksplodirala.*

6. Koliko je djece boravilo u bolnici i što im se dogodilo da su uopće dospjeli u bolnicu?

Ukupno je u Hrvatskoj ubijeno 403 djece. U Vukovaru ih je preko 100 ubijeno. Ranjeno ih je jako puno, nitko nije umro od rana. Rođeno je dvanaestero djece u tom svom zlu. Znali su doktor Tomić i moja Grozda, ginekologinja koja je bila jedini ginekolog, i porađati na hodniku jer nisu imali gdje. Dakle, dvanaestero djece je rođeno, samo jedno je umrlo jer je bilo nedonošče. Majka je ostavila jedno dijete i ne znam zašto je otišla, časne sestre uzele su ga sebi. Djeca su također dolazila u bolnicu na zbrinjavanje te su ležala na tim bolničkim krevetima. Sjećam se jedne situacije. Kako sam ja, eto, neiskvarena bila, s tim filmom htjela sam što više ocrniti Srbe. Preko puta placa bilo je jedno naselje, ne mogu se sada sjetiti kako se zove. Ljudi su mislili kako tu nikada granate neće udariti te su se tu djeca znala igrati. Tako je jednom pala granata i ubila je Marija i Darija te su tu djecu mrtve donijeli u bolnicu. To mi je bilo strašno, a njihova majka je jako plakala. Ja sam nju dovela u svoj kabinet koji još nije bio srušen i namjestila sam kameru na knjige te upalila da snima. Ponudila sam joj sok ili nešto i onda sam počela ispitivati jer sam čula da je ona Srpkinja. Ona je sjedila i toliko je plakala i rekla: „Prokleta im bila svaka stopa gdje stanu zato što su napali, čemu smo mi krivi.“ To je sve rekla, a bila je Srpkinja. Zbog te snimke oni su mene mogli ubiti, ali ja sam bila arogantna, nisam bila zlatna baš. Mislila sam si: *Idem im napraviti što više zla, i ovako i onako ću biti ubijena.*

7. Je li bolnica primala ranjene vojnike JNA?

Jest, i tretirali smo ih bolje nego naše. Vjeruj mi. Čak sam im ja znala donijeti po dvije ili tri cigarete jer je u bolnici bilo cigareta koliko želiš. Svaka trgovina koja je bila oštećena slala je svoje proizvode u bolnicu.

8. Jeste li od početka do kraja rata bili cijelo vrijeme u bolnici ili ste nekada odlazili kući?

Prvih par dana ujutro sam odlazila kući nahraniti pse. U bolnici smo dobivali hranu, ali ja to nisam jela, već sam nosila svojim psima. Kada sam odlazila kući nahraniti pse, uvijek sam uz sebe imala kamare i usput sam snimala. Kasnije su sve kuće bile srušene i susjedi su me pitali je li njih 15-ak mogu boraviti u mom podrumu. Naravno da mogu,

ali da moje pse uzmu sa sobom. Oba psa našla sam mumificirane, četnici su ih ubili kada su došli u pljačku. Znači, na početku sam kući odlazila nekoliko puta, ali kasnije, kada je sve bilo razrušeno, iz bolnice više nisam izlazila.

9. Sjećate li se kako je to bilo 18. studenoga? Što se tog dana događalo u bolnici?

Vukovar je bio paradigma katastrofe. Ja u životu nisam vidjela veću katastrofu nego kada sam izišla ujutro 18. studenoga kada je Vukovar pao. Mene je šokiralo, grad je srušen kompletno, ali nema drveća. Najveći je štos bio kada su četnici i vojska ušli u bolnicu u 15 sati i kada mi je prišao portir, uvijek mi prao automobil i zvao me „primarius“, rekao je: „Sadika, sve tri kuće su ti srušene, tvoja budućnost je neizvjesna, očekuj najgore.“ Tog 18. studenoga kada su počeli odvoziti ranjenike bila je jaka cika, vriska. Vojska je trgala gipseve, infuzije. Ranjeniku je krv tekla, a oni ga guraju u kolicima i trpaju u kamion i odvoze na različita mjesta. Imali su dogovore, jedni idu na Ovčaru, jedni idu u kasarnu, jedni idu na Velepromet, jedni idu u njihovu komandu u jedno selo koje je vrlo blizu Vukovara. Mi smo svi bili šokirani, pacijenti te zovu i pitaju kuda će sa mnom, a mi im govorimo kako idu u Zagreb. Strašno. Bolnica je srušena, a Vukovarci sjede na tim ruševinama. Koliko god sam imala deka, ja sam njima to sve podijelila. Imala sam puno džempera, čak sam roza džemper oblačila muškarcima. Tada sam sjela za kameru i upalila svijeću te sam svojoj djeci snimila oproštaj. Teško je pričati, teško je navoditi ljude imenom i prezimenom jer ja sam tri mjeseca bez ikakvih informacija o tome što se događalo u Hrvatskoj, ako ja kažem tvoje ime i prezime, ti ćeš biti uhapšena. Ja sam se tada spremala umrijeti i djeci sam snimala kazetu. Ja sam inače snimala čitav rat, imala sam jedno četiri-pet kazeta od kojih se mogao napraviti film. Sve su mi oduzeli. Jedino kazetu koju sam snimila djeci, nju sam stavila ispod traperica u kojima sam bila četiri mjeseca i četiri mjeseca se nisam okupala. Ako me ubiju, netko će ipak tu kazetu naći i dati mojoj djeci. Imali smo tri ranjena vojnika JNA koje je Damjan čuvao u sobi s kalašnjikovim i bombama. Ja sam ušla u sobu i rekla Damjanu: „Radiš sebi smrt, osuđen si na smrt ako oni pobijede. Jesi li ikada u filmovima vidio da bolesnik, koji je iz zatvora, leži i da je policajac u sobi?“ Policajac mora biti ispred vrata, nema on što raditi u sobi. To je ratna doktrina.

10. Što se dogodilo s medicinskim osobljem u trenutku dolaska Veselina Šljivančanina u bolnicu?

JNA je 19. studenoga ujutro rekla da medicinsko osoblje ide u gipsaonu, pisarnica na rendgen, a ostali neka stanu u hodniku. Nisam ni zakoračila u gipsaonu, a netko se dere: „Biluš, Sadika, Biluš, Sadika“. Tada sam brzo otišla u svoj ćošak gdje mi je bila ambulanta jer čitavo vrijeme sam imala jedan nesoser u kojem je bilo 50 tisuća maraka, moja zlatnina i moje audiokazetice kada ti dijete progovori, pa kada krene u školu i još neka dokumentacija. To sam ja čitav rat čuvala i jednom je granata u taj dio udarila. Još se nije slegla prašina i ja brzo idem vidjeti što je s nesoserom. Tako sam ja uspjela njega sačuvati. Uzela sam taj nesoser, zamotala sam ga u deku i stavila ga u najlon vrećicu. Odnijela sam ga glavnoj sestri Ljubici i rekla da preuzme to i odnese mom bratu u Zagreb ili šogorici Ivanki. Tada sam bila već prozivana da će me ubiti, svi su plakali, a mi smo navečer znali pričati gdje imamo nekoga. Nakon toga sam izašla ispred bolnice i bio je jedan visoki s brkovima kojeg su žene molile i plakale jer im je već vjerojatno uhapsio muževe. Pitala sam tko je mene tražio. On kaže: „Jesi ti Biluš, Sadika?“ Odgovorila sam da jesam, a on kaže: „Dođi ovdje, ideš sad sa mnom.“ Rekla sam tada ja ne idem nigdje s njim, ja idem u Zagreb s ranjenicima. To je bio Šljivančanin, koji me zarobio kao prvog doktora sa stetoskopom i u bijeloj kuti. On mi je rekao: „Doktorica, je li ti znaš u kojoj si situaciji?“ Rekla sam mu: „U kojoj god jesam, mene štiti Ženevska konvencija.“ Možeš misliti gdje već na ulici ubijaju, a ja se tako ponašam. Zašto? Zato što sam bila spremna umrijeti. Ulaz u podrum u vukovarsku bolnicu je malo niži dolje, pod nagibom. Meni je taj dio nagiba bio 90 stupnjeva. Ja nisam mogla dizati nogu od tla. Kada stavim nogu na tlo, kao da sam na magnet stavila. Toliko mi je bilo neugodno, zagrljena od četnika. Prolazim pored Vukovaraca koji misle da sam se predala i da idem raditi za četnike. To je najgore što mi se moglo dogoditi. Ja tada nisam znala gdje me vode, možda su mislili da sam veliki stručnjak pa me vode u svoju ratnu bolnicu da budem njihov doktor. To ti je još gore, kada doktor mora kod neprijatelja raditi. Ja sam tada mislila 100 posto da je to to. Međutim, on je mene odveo prvo u vojarnu, a onda me odveo u Negoslavce u vrhovnu komandu. Što je sve prošla jedna žena, ne možeš ni zamisliti. Prošla sam grozote. Šljivančanin me vozio u džipu bez krova. Kroz Vukovar, gdje su me Vukovarci gledali kako se vozim s četnicima u bijelom mantilu i s ovim slušalicama. Sve je namjerno radio, s ciljem. I onda me dovezao u njihovu vrhovnu komandu i tada je sjeo preko puta mene. Bili smo u kući od mog

prijatelja koji je bio advokat. Tada sam mu rekla da sam u ovoj kući bila bezbroj puta, a on je na to rekao da sigurno znam gdje se nalazi spavaća soba i kupaona. Rekao je: „Ovo što ja imam prsten, nemoj da te zabrinjava, ja sam neoženjen. Ovo mi je darovala moja mati na samrti.“ On sve laže. Što ti sada možeš misliti. Strašno. Tada je doveo nekog svog snimatelja i rekao mi: „Doktorica, valjda ti mogu reći 'ti' jer imamo isto obrazovanje. Doktorica, možeš li mi reći tko je srušio Vukovar? Doktorica, možeš li mi reći da li možemo biti prijatelji?“ Ja sam ovako rekla: „Prvo, ne želim da me snimate, nosite ga. Drugo, vi i ja nemamo isto obrazovanje. Ja sam doktor, ja sam magistar, ja sam primarius, ja sam kardiolog, ja sam gastrointerolog, ja sam ultrasoličar. Prema tome, ja imam tri fakulteta. Osim toga, od početka mi govorite 'ti', zašto ne 'vi'? A Vukovar ste srušili vi.“ A kaže on meni na to: „Ne, Vukovar su srušili ZNG.“ Na kraju sam rekla samo da ne možemo bit prijatelji jer su oni za mene okupacijska armija. Ja sam na bijeloj kuti imala bedž. Zaboravila sam tada da je na njemu moja slika i šahovnica. Tada mi je Šljivančanin uzeo bedž i pogledao ga. Pitao me: „Kada si potpisala suglasnost za Tuđmana? Bacio je bedž na pod i savinuo ga je jer je bio od kartona. Sagnula sam se i digla svoj bedž, spremila sam ga u džep, a on je tada rekao: „Vodite je.“ Samo da ti još kažem, nakon što je Šljivančanin odveo mene iz bolnice, odveo je Vesnu Bosanac i Jurja Njavru. Mi smo svi troje bili u zatvoru, samo što su Vesna i Njavro bili u sobama gdje ih je bilo više, a ja sam bila sama. Kada si tako pred smrt, onda želiš imati nekog pored sebe, jako je teško biti sam u takvoj situaciji. Vidjela si u njemačkim filmovima, kada istjeraju njih nekoliko u kut i kada ih žele ubiti, zatvorenici se prime za ruke. Moraš imati nekoga uz sebe, puno ti je lakše.

11. Proživjeli ste i srpski logor, bili ste u Sremskoj Mitrovici. Možete li reći nešto o tome?

Nakon tri dana u njihovoj vrhovnoj komandi odvezli su me u Mitrovicu i tamo su me stavili u ćeliju, samicu. Strašno je to bilo, prvo te skinu do gola, onda ti sve živo pretražuju da nisi negdje nešto sakrio. Policajke te pretražuju. Nakon pretrage odveli su me na treći kat u ćeliju i od tamo čuješ urlikanje. Kako su nekog doveli, tako su ga tukli na saslušavanju. Ti ne možeš sebi doći od tih urlika i molbi, „nemojte, molim vas“. To je strašno. Ti čekaš svaku minutu kada ideš ti i hoćeš li izdržati batine ili ćeš reći ono što oni žele čuti. Kada sam bila u zatvoru, saslušavao me jedan pukovnik Branko i rekao mi je kako je njih 15 tisuća ubijeno u Vukovaru. Molio me da to ne

govorim i molio me da prestanem štrajkati glađu. U svojoj vojnoj torbi donio mi je dvatri trokutasta soka pa sam to pred njim morala popiti. Bio je strašno korektan prema meni. Nevjerojatno. Kada su me razmjenjivali na njihovom aerodromu, tada su mi oduzeli sve moje kazete koje sam snimila. Došao je njihov general, koji se zvao Aca Vasiljević, i bio je strašno ljubazan prema meni. Njega sam pitala hoće li mi vratiti moje kazete koje su mi oduzeli, a on je tada rekao: „Doktorica, to je ratni plijen, vi te kazete ne možete dobiti. Pogledao sam dio, nisam sve, Veljko Bulajić je amater spram vašeg režiranja. Možda ćemo mi snimiti film o tome, možda ćemo mi vaše kazete koristiti.“ Jedna policajka stajala je ispred moje ćelije i kaže ona meni: „I?“ Ja sam ju pitala: „Što i?“ A ona mene pita: „Što si ti?“ Znam ja da ona mene pita što sam, jesam li babica, sestra, doktorica, specijalist, a ja neću reći. Kažem ja njoj: „Ja sam muslimanka.“ Možeš mislit', ja sam takva muslimanka da sam se dva puta za katolika udavala. Nisam joj dala gušta tada i ona me pitala: „I, šta misliš, što sam ja?“ A ja kažem: „Ja mislim da si i ti muslimanka.“ Ubila je boga u meni. Bacila me na pod, gazila me, slomila mi je tri rebra. Počela sam mokriti krv, ubila je doslovno boga u meni. I sada sam rekla kada si ovo sve prošla, sada se stvarno ubij. Tek nakon pet dana ja sam otišla na saslušanje. Tada sam mislila da ću i ja dobivati batine kao i svi ostali koji vrište, ali mene nisu u tu kancelariju odveli, nego skroz dolje u podrum. Taj pukovnik koji je saslušavao mene, saslušao je i Vesnu i Njavru. To saslušanje je trajalo po pet do šest sati i sve si morao pisati. Ako mu se ne sviđa ono što si ti napisao, moraš obrisati i njegovu teksturu napisati. Ono što on kaže. Prvo kada sam došla u kancelariju, neki njihov upitao me: „Doktorica, jeste li za kavu?“ Rekla sam da ne, znaš ono, kao u filmovima, jesi li za kavu, jesi li za cigaretu. Pitao me zašto nećete kavu, a ja sam mu rekla da štrajkam glađu zato što ne mogu jesti. Pitao me pijem li vode bar, rekla sam da sam tražila kanistar vode i pijem vodu. Kaže on meni: „Ajde, doktorica, bar čaj popijte.“ Tada je pozvao drugog vojnika i rekao mu da donese jedan čaj za doktoriku. Dok sam čekala čaj, pitao me kako sam zadovoljna sa smještajem. Pitao me kao da sam u hotelu. Rekla sam samo: „Molim, ja svaki dan dobivam batine.“ Pitao me od koga dobivam batine, a ja sam mu rekla: „Od vaše policajke.“ Rekao mi je kako ona mene ne smije ni taknuti jer sam ja njihov zarobljenik i da su oni samo iznajmili prostor od njih. Podigla sam zelenu majicu i pokazala sam mu masnice. Kada je on to vidio, ostao je u šoku i nije mogao vjerovati da žena ženu toliko tuče. Pitao me jesam li za to da u ambulanti s doktorom Njavrom previjam ranjenike. Pitala sam samo kakve ranjenike, a on je rekao da je njihova vojska uzela 270 ranjenika. To je strašno. Zamisli, 270

ranjenika u zatvoru. U tom hodniku, u toj pričuvnoj ambulanti Njavro radi već pet dana, a nas čuva vojna policija jer ne smiješ kontaktirati s ranjenikom. Danas netko dođe zbog noge, već sutra dođe jer mu je vilica strgana, tukli su ih do besvijesti. I jednom dok sam još u ćeliji bila, stigao je upravnik zatvora, jedan policajac i policajka koja me tukla. Rekao mi je da mu kažem što trebam, a ja sam tada dobila i menstruaciju. A zbog udaraca sam mokrila krv i ne znaš je li mokriš krv ili je menstruacija. Traperice su mi bile sve pune krvi i to se kasnije skorilo. Rekla sam da bih trebala ručnik, sapun, deku i vatu. Upravnik kaže policajki da to donese, a ona dolazi s ručnikom, sapunom i vatom i kaže mi: „Da si rekla 'ćebe', dobila bi i 'ćebe', a rekla si 'deku', toga kod nas nema.“

12. Tijekom boravka u logoru, jesu li Vam kroz um prolazile suicidalne misli?

Jesu. U jednom trenu pomislila sam: *Što nisam uzela dvije kutije apaurina da se ubijem, da to riješim.* Gledala sam samo što mogu napraviti i sjetila sam se svoje torbe. Bila je smeđe boje od fine grube kože i imala je remen koji je bio dosta uzak. Dotad nisam znala da uopće mogu skinuti remen s torbe. Gore visoko bio je prozor, ali nisam mogla doći do ručke prozora kako bih objesila remen od torbe. U zidu sam našla jedan ekser, šaraf, koji je bio jako zabijen u zid. Uspjela sam između njega i zida staviti svoj remen. Rekla sam si tada da ja dolje više ne idem, želim završiti svoj život. Neću završiti tako da moja djece misle da sam bila izdajica. Ja hoću radije umrijeti. Stavila sam remen oko glave, ali noge su mi i dalje dirale pod. Ne možeš se ubiti nikako. Policajka je tada otvorila vrata i rekla mi je da izađem. Dala mi je kibli od 30 cm i rekla da ću tu mokriti. Ja sam si tada rekla: *Odlično, sada ću bar moći na to stati i ubiti se.* Popela sam se na tu kibli i izmaknem ju. Gotova sam, ali me bole koljena strašno. Kako mene bole koljena, nije mi jasno, policajka me nije tukla po koljenima. Sadika nije uspjela vješanje, pukao je šaraf. I što ću sada, ja sam probala, nije uspjelo. Idemo dalje u borbu. Nije mi palo na pamet da ponavljam ubojstvo. I tako ja ostanem živa.

13. Sjećate li se zadnje noći i zadnjeg dana u logoru?

Zadnje popodne, kako sam ležala s torbom ispod glave, gledala sam u zid. Odjednom na zidu vidim žohara. Žohar se penje po zidu i ja njega pratim, pratim, pratim i na spoju sa stropom žohar nestane. Idem dalje, žohar opet hoda i nestane. Tako sam jedno sat vremena pratila žohare po zidu koji uopće nisu postojali. To je već bila totalna psiha.

Psiha mi je otišla od gladi i tada sam zapravo vidjela da je kraj. Ne sjećam se zadnje noći, ali odmah ujutro došla su dva policajca i rekla mi da uzmem svoju torbu i da idem s njima.

14. Tko Vas je pustio iz logora i gdje ste onda otišli, u Vukovar ili Bosnu i Hercegovinu?

Dva policajca vodila su me tog jutra, a dvije policajke hodale su iza mene kao iza najvećeg bandita. Vodili su me k pukovniku Branku, a on mi je rekao: „Što je bilo daleko, sada je blizu, idete na Batajnicu.“ Kažem ja njemu: „Gospodine Branko, pa nemojte, molim vas, to je čuveni zatvor, tamo ubijaju, a osim toga, kolegica Vesna i Njavro ostali su tu. Zašto mene samu šaljete tamo?“ Kaže on meni: „Doktorica, nije Bajnica, nego Batajnica. Bajnica je zatvor, a Batajnica je aerodrom. Danas ćete biti zamijenjeni.“ Tada su mi donijeli moju vrećicu i 500 maraka, sve su mi vratili. A kada sam se htjela ubiti, u ćeliji je bio mrak, napisala sam djeci oproštajno pismo na uputnici. U pismu sam napisala da se nalazim u zatvoru, tretiram se kao ustaša, što ja nikada nisam bila. Pismo je bilo strašno emotivno, suze su se same cijedile po papiru. To pismo vratili su mi s ostalim stvarima, ali Branko me upitao što je to. Objasnila sam mu da je to pismo koje sam napisala kada sam se htjela ubiti. Molio me kao boga da mu ostavim to pismo i dala sam mu. Bio je stvarno korektan. Nakon logora nisam otišla u Bosnu i Hercegovinu. Kakva Bosna i Hercegovina, ja sam Vukovarac. Ja sam bila razočarana što nisam dala glavu za Vukovar jer sam na to bila spremna. To se šalim. Hoću ti samo reći da uvijek uzmeš najgoru moguću varijantu jer ti je puno lakše kasnije. I na kraju se boriš koliko možeš.

15. Imate li još uvijek traume iz tog vremena?

Imam ja traume konstantno. Ja ti ne spavam više od tri sata noću. I tako već 33 godine. Ja se budim između dva i tri sata, bude me strašni snovi. Ti preko dana imaš mogućnost intelektualne obrade afekata. Ti si meni sad opsovala nešto, ja ću intelektualno u sebi isto tebi opsovati, ako ne razmišljam. Ali ne, intelektualac ipak obradi afekat i onda drugačije reagiraš. U snu smo svi isti, naš mozak, siva supstanca, više ne radi. U snu je puno gore jer ti sanjaš. Kada me u snu izvedu pred masovnu grobnicu, ja pogledam dolje i vidim čovjeka u sivom odijelu koji je friško ubijen. Vidim da ću ja pasti na

njega, razmišljam, ajde bar se neću puno udariti. Ovo sada kada pričam izgleda kao šala, ali kada to u snu sanjaš, budiš se s viskom krvnim tlakom, s udaranjem srca i jakim znojenjem. Užasno. Glavni uzrok visokog tlaka je stres. Srčani udar, stres. Čir na želucu, stres.

16. Mislite li da djeca dovoljno znaju o stradanju Vukovara u Domovinskom ratu?

Ovako, ja to ne bih znala reći baš, ali mislim da je nedovoljno raščlanjena ova tema za djecu. Ja samo znam da svi koji su prošli slično kao i ja, najgore moguće, ne žele više da se to ikada ponovi. Ja o ovome svemu nerado govorim jer ja sam ovo jednom prošla i dovoljno da se ja sjećam toga.

17. Koji bi prema Vašem mišljenju bio primjeren način (pristup) u održavanju kulture sjećanja na Domovinski rat i Vukovar za djecu osnovnoškolske dobi?

Ja mislim da bi trebalo napisati udžbenike, ne samo da se uči tko je kada rođen, koje godine je bilo ovo, već da oni pričaju priču. Za svaki razred treba poseban udžbenik. Ima puno ljudi još uvijek koji su živi, a da su prošli Vukovar. Oni koji će iskreno pričati i od toga treba sastaviti knjige. Onaj koji će pisati knjigu zna točno što je primjereno za svaki uzrast djeteta. Ima puno knjiga o Vukovaru, ali to nisu knjige za djecu u osnovnoj školi. Mi smo prije učili Prvi svjetski rat, pa Drugi svjetski rat, pa koje je godine ovaj osvojio ovo. To je sve općenito, a ono što se događalo kod nas uči se vrlo malo.

15.2. PRILOG 2. INTERVJU S MLADIM JASTREBOM – BRANKO BORKOVIĆ

1. S obzirom na to da ste rođeni u Prečnom, kako ste završili u obrani Vukovara?

Ja sam živio i radio u Zagrebu i praktički od početaka sam se uključio u formiranje Zbora narodne garde kod generala Špegelja. Tijekom tog ljeta 1991. godine postupno smo pokušavali izgraditi vojsku, gardu koju smo mogli u onim uvjetima izgraditi jer smo morali biti prekriveni u sustavu MUP-a iz razloga što se nije moglo drugačije. Naravno, nismo imali ni naoružanja, ni opreme, ni mogućnosti jer je Hrvatska bila totalno razoružana. Bila je bez ičega, pod međunarodnim embargom. Znači, pokušavali smo da te događaje maksimalno kontroliramo na način da ne izazivamo JNA jedinice jer se nismo imali čime braniti. Međutim, krajem tog ljeta 1991. godine događaji su se ubrzavali u Vukovaru. Kroz nekoliko tih incidentnih situacija JNA je ubrzala događaje i Vukovar se našao u nezavidnoj situaciji, a da pritom nismo imali mogućnosti pružiti veći udio sustava obrane. Ja sam inače po rasporedu trebao biti u Dubrovniku kao jedan od pomoćnika, odnosno načelnik stožera jedne brigade koja se trebala tamo formirati u okviru tih naših planova, ali sam zamoljen ako mogu pomoći Vukovaru. Pitali su me bi li pristao jer sam profesionalni vojnik, školovani. Tada sam pristao ići u Vukovar. Znači, to je bivša općina Vukovar, grad Ilok, grad Vukovar i sva ona sela oko Vukovara. Tako da sam pristao i otišao sam u Vukovar.

2. Kako ste postali zapovjednik brigade? Tko Vas je imenovao?

Ja sam u startu tamo bio i zamjenik i načelnik stožera jer brigada nije postojala. Mi smo tada imali praktički prostor bivše općine Vukovar koji je bio u takvoj nezavidnoj situaciji. Grad Vukovar u poluokruženju, Ilok u poluokruženju, sela izložena i zapravo je trebalo formirati sustav obrane. Temeljem tih planova koji su bili predviđeni mi smo krenuli u ustroj brigade na temelju onog što smo imali da bi do kraja rujna i formirali brigadu. Odlaskom Mile Dedakovića u Vinkovce mene je pokojni predsjednik dr. Franjo Tuđman imenovao zapovjednikom brigade koju smo mi tamo formirali.

3. Kako ste dobili nadimak Mladi Jastreb?

Kada smo krenuli u ustrojavanje sustava obrane Vukovara tih prvih dana, tada smo davali kodna imena ljudima. Zapovjednom mjestu, odnosno samo središte zapovjednog mjesta bivše općine, dali smo ime Jastreb. Kako su ljudi prepoznavali nas dvojicu, jedan stariji i jedan mlađi, onda je meni ostalo „mlađi“. Tada sam ja postao kao Mladi Jastreb.

4. Jeste li u jednom trenutku rata postali svjesni da Vukovar neće moći izdržati?

Postao sam svjestan toga u trenucima kada Hrvatska nije imala snage izvršiti proboj prema Vukovaru. Mi nismo imali nikakvih rezervnih snaga da održimo, ali morao sam graditi nadu i lagati ljudima da dolazi pomoć, da ćemo izdržati sve, ne samo da bi produžio kraj, nego smo mi do zadnjeg dana njihove snage razbijali do zadnjeg metka. Kada govorimo o Vukovaru, oni su Vukovar razorili. Vukovar *de facto* klasično ono nije pao, nego je bio totalno razoren. Zapravo u tim trenucima bila je vaga, ili će oni uspjeti ili ćemo mi uspjeti odoliti. Jer oni naprosto više nisu imali snage, a to se može izmjeriti brojem primirja. Kada su oni gubili, oni su tražili primirje. Oni su neposredno prije samog pada Vukovara tražili primirje. U okviru tog primirja mi više nismo mogli izdržati. Oni su svako primirje koristili za preslagivanje svojih snaga i za početak novih udara.

5. Koliko je vojnika bilo u obrani Vukovara?

Sveukupno, s obzirom na to da se radio taj ustroj i da je ta dokumentacija živa, branitelja je bilo nešto preko 1800, aktivnih branitelja Vukovara. S time što moramo tome nadodati građane koji su bili angažirani i kroz civilna skloništa i kroz bolnicu, koja je bila međunarodno zaštićeni objekt. Ona nije bila vojni objekt, nego civil za sve, uključujući i naše vojnike i zarobljene vojnike i građane. Broj angažiranih ljudi se povećava jer je u samom gradu Vukovaru, bez Iloka i okolnih sela, ostalo negdje blizu 15 tisuća ljudi. U prvoj fazi, tamo negdje do pada Iloka, računamo da je bilo preko 30 tisuća ljudi po Iloku i selima koji su živjeli nekoliko mjeseci u okruženju. Dakle, nisu to samo vojnici. I što je interesantno, što nitko ne obrađuje bolničko osoblje. U Vukovaru su se radala djeca, određeni broj djece bio je u inkubatorima. Ta djeca su preživjela i spašena su. Ja bih volio znati sudbinu te djece koja su danas odrasli ljudi od 30 i nekoliko godina.

6. Jeste li tijekom opsade mogli zamisliti da bi se mogao dogoditi pokolj poput onog na Ovčari?

Prije svega, moramo reći da svaki korak, odnosno svako selo koje je palo u ruke neprijatelja doživjelo je pokolj. Na području bivše općine Vukovar nema jednog sela u kojem nije izvršen pokolj. Mi smo bili svjesni toga, ali ono što je zapravo Ovčara, što je monstruozno, da je garanciju za bolnicu dala međunarodna zajednica. Sam proces okupacije Vukovara danima pripreman i rađen kroz međunarodne pregovore, kroz oblike razdvajanja snaga nas i njih i kroz oblike evakuacije stanovništva, civila i ranjenika, ne vojnika jer mi smo bili pobunjenici, nepriznati. Zapravo, sama bolnica i upad njihovih snaga u bolnicu je kršenje međunarodnih prava. Ovdje je međunarodna zajednica pala na ispitu jer su ranjenici, osoblje bolnice i civili bili pod međunarodnim protektoratom temeljem sporazuma triju strana u Hotelu I te to nažalost nije izvršeno. To je doslovce pad međunarodnog humanitarnog prava u dijelu izvlačenja ranjenika i ubijanje njih na Ovčari.

7. Kako je bilo voditi obranu grada koji je bio svaki dan meta brojnim granatama?

Bilo je sve vrijeme napeto i dosta intenzivno i teško iz razloga što nije bilo dovoljno stručnih ljudi koji bi mogli vojnički obnašati adekvatne dužnosti. Moralo se improvizirati i od ljudi koji su se bavili civilnim zanimanjima tražio se vojnički angažman. Daleko više nego što su to bile njihove mogućnosti. Ono što mogu reći, zahvaljujem svim tim ljudima što su dali daleko više nego što čovjek može zamisliti.

8. Vjerujem da ne možete izdvojiti najgori dan rata, ali postoji li možda najteži dan na bojištu kojeg se Vi sjećate?

Postoji nekoliko najtežih dana i trenutaka kada smo praktički bili na rubu totalnog sloma i kada smo zbog baš osobnih hrabrosti pojedinaca uspjeli promijeniti stanje i ponovno ovladati teritorijem i situacijom. Svaki trenutak je najgori kada vam netko od ključnih ljudi na nekom dijelu pogine i tada nastane praznina. Morate izmisliti način da taj prostor popunite čovjekom koji je u stanju i dalje voditi taj dio.

9. Nekoliko minuta prije ponoći 17. studenoga poslali ste iz Vukovara u Vinkovce poruku. Možete li reći nešto o tome?

Koju poruku i u kojoj knjizi, jer ima niz manipulacija i različitih izvještaja? Moj zadnji osobni razgovor bio je s pokojnim Ivančićem. Jednim od biskupa u Zagrebu koji je vodio duhovne obnove. Inače, sa samim Zagrebom i sa samim vrhom razgovor je tada bio jer su se vodili pregovori u Hotelu I. Sve vrijeme bio je nazočan Špegelj u Vinkovcima i pokojni predsjednik Tuđman. Mi smo tražili način za tu evakuaciju. To je bilo nakon 13. primirja, nakon 16. studenoga. Tada vojska nije bila predmet sporazuma jer smo mi morali naći način za proboj van. Marin Vidić Bili bio je, kao povjerenik Vlade, zadužen za pregovore temeljem sporazuma o modelu evakuacije civila i ranjenika. Dakle, Marin Vidić Bili i doktorica Vesna Bosanac došli su na dogovoreno mjesto pregovora i umjesto pregovora oni su odvedeni u Negoslavce. Njih je tada Šljivančanin zarobio. Dakle, te poruke tog tipa da nema municije i oružja mi smo šifrirano slali. Do tih poruka nitko nije mogao doći jer smo imali sustave koje nije ni JNA mogla probiti. Naravno da nemaš ničega, ali recimo nekih alarmantnih poruka nije bilo.

10. Čime ste komunicirali, odnosno slali poruke?

Voki-toki nismo smjeli koristiti zato što bi JNA to otkrila. Imali smo specijalni sustav veza koji je, recimo, sofisticiran i za današnje doba, nešto slično kao SMS poruke ili kao WhatsApp. Mi smo imali paket radiosustava na relaciji Vukovar, Vinkovci i Đakovo i tim su se paketom radiosustava slale sve šifrirane poruke. Takav radiosustav JNA nije imala. To je sustav koji i dan-danas njima nije pojmljiv i nije im jasno kako smo mi komunicirali.

11. Gdje ste bili 18. studenoga i znate li što se događalo u gradu tijekom tog dana?

18. studenoga uspio sam se probiti do Vinkovaca. Nisam do kraja imao spoznaju o tome što se događa iz razloga što nisu bile kvalitetne komunikacije. Imao sam naknadne spoznaje, nemam vlastitu spoznaju tog dana.

12. Nakon pada Vukovara došli ste u Zagreb. Bili ste zatvoreni tri tjedna. Zašto ste bili zatvoreni, jeste li bili mučeni i tko Vas je oslobodio?

Ja sam bio kidnapiran sa sastanka kod načelnika glavnog stožera, Tusa. Prije toga bio sam i s pokojnim predsjednikom i načelnikom Tusom, gdje smo rješavali tadašnju vruću situaciju koja se odnosi i na kaotično stanje u Vukovaru, izvlačenje civila i ranjenika, rješavanje pitanja vojnika koji su se izvukli u proboju, dakle niz tih elemenata koji su tada bili velik problem. Još uvijek nismo istražili tko je nalogodavac, ali pretpostavljamo da su to bili Manulić i Perković, koji su izvršili kidnapiranje. Moje kidnapiranje i zatvaranje na Lašćini bilo je protivno nalogu. Nisam bio mučen, bio sam tamo samo zatvoren. Pušten sam kada je pokojni predsjednik Tuđman vikao na Perkovića da me oslobode i puste van.

13. Hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman umirovio Vas je. U kakvom ste odnosu bili s predsjednikom?

Bili smo u izvrsnom odnosu. Znači, od same komunikacije iz Vukovara do kraja. Ono što mogu reći jest to da su se ljudi iz nekog razloga njega bojali, no nepotrebno jer ljudi imaju karakteristiku da ostalima plasiraju ono što žele čuti. Prijepore koje smo on i ja imali bili su tipa da je tako ili nije. On je bio vrlo razuman čovjek i vrlo često je znao kada mu nešto kažeš da nije u pravu. Tim više što je bio predsjednik, znao je reći ono: „Dobro, recite“ i ti mu tada izložiš što imaš. Uvijek je bio u takvom dijelu razuman i otvarao je prostor te je znao saslušati. On je mene 1993. godine postavio za načelnika pješništva Hrvatske vojske, znači sam vrh vojne struke, u stožeru generala Bobetka, i iz te sam pozicije nakon rata 1996. godine umirovljen njegovom odlukom za izuzetne zasluge za stvaranje Republike Hrvatske, kao što je i napisao u svojoj odluci.

14. Gledajući danas, biste li nešto promijenili u obrani Vukovara?

Ne bi ni jednog zarezala jer je obrana Vukovara nešto najsvetije, nešto na što sam posebno ponosan iz razloga što je organizacijski bila daleko, daleko iznad mnogih drugih organizacija u Hrvatskoj. Dala je maksimum koji izlazi iz okvira normalnog, dakle jedno čudo koje se dogodilo. Posebno sam ponosan da nijedan moj vojnik nije izvršio ratni zločin i da smo uspjeli sačuvati dostojanstvo čovjeka. Ako je obrana Vukovara

mogla očuvati dostojanstvo u onim uvjetima, onda smatram da su to mogli i drugi. Čovječnost i dostojanstvo na prvom mjestu.

15. Mislite li da djeca dovoljno znaju o stradavanju Vukovara u Domovinskom ratu?

Osobno mislim da ima puno iskrivljenih stvari koje se vrte i koje zbunjuju. Mislim da se nedovoljno Vukovar stavlja u poziciju onog što bi on trebao biti, a to narod svake godine iskaže. Recimo, kada obitelji dolaze i mladi kada se osvijeste dolaze u Vukovar. To se sve vidi kroz volju naroda, ali onda bi to trebalo pretočiti kroz sustave obrazovanja. Temelj moderne hrvatske države nisu prijepori od prije 1990. godine, nego Domovinski rat. Mi moramo graditi budućnost na tim našim temeljima, a ne na prijeporima koji su se događali duboko u povijesti prije toga.

16. Koji bi prema Vašem mišljenju bio primjeren način (pristup) u održavanju kulture sjećanja na Domovinski rat i Vukovar za djecu osnovnoškolske dobi?

Mislim da mi je to najteže pitanje (smijeh). Trebalo bi prema uzrastu prilagoditi sadržaj kroz udžbenike, ali u svakom slučaju svake godine bi to trebalo biti kroz spomendane, kroz obilježavanje godišnjica i tako dalje. U svakom slučaju, treba naglašavati ovu humanu stranu koja se odnosi na tu čovječnost jer čuo sam i ružne stvari kada kažu riječ „pobili“. To bi trebala biti jedna druga strana, humani pogled na borbu protiv zla. Recimo, sada je pred nama 2. svibnja, pokolj redarstvenika koji se opet pokušava ugurati u neke neprimjerene političke sfere. Znači, ovdje su pobijeni policajci, ljudi koji su trebali štititi mir i sustav. Pobijeni su od razbojnika. Nema nitko pravo uzeti oružje u svoje ruke i pravdu. Nema nitko pravo oduzeti život nekom drugom. To je sada najteži posao pred vama učiteljima.